

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«Історико-біографічний портрет Семена (Сеня) Горука (1873–1920) у позакласній гуртковій роботі як важливий чинник національно-патріотичного виховання учнівської молоді»

Студента 2 курсу, групи СОІз–2м
спеціальності 014 «Середня освіта»
(за предметними спеціальностями)
предметної спеціальності
014.03 Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)
Свищука Остапа Володимировича

Керівник:
Королько Андрій Зіновійович
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:
завідувач кафедри історії України і
методики викладання історії
доктор історичних наук, професор
Райківський Ігор Ярославович

м. Івано-Франківськ – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	С. 4
РОЗДІЛ 1. Джерела та історіографія проблеми	С. 6
1.1. Джерельна база	С. 6
1.2. Ступінь наукової розробки проблеми	С. 9
1.3. Огляд методичної літератури	С. 13
РОЗДІЛ 2. Життєпис Сеня Горука на тлі доби	С. 16
2.1. Австрійський період в житті діяча (1873–1914)	С. 16
2.2. Участь у формуванні і бойових діях Легіону УСС в 1914–1918 рр.	С. 25
2.3. Діяльність в УГА та ЧУГА	С. 34
РОЗДІЛ 3. Проблема висвітлення видатних постатей в історії України в підручниках	С. 42
РОЗДІЛ 4. Методика використання матеріалів дослідження у шкільній та позашкільній роботі вчителя	С. 53
ВИСНОВКИ	С. 69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	С. 73
ДОДАТКИ	С. 83

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи. Можна виокремити багато постатей Покуття другої половини XIX – початку XX ст., які працювали в різних сферах життєдіяльності. У церковно-релігійній сфері нам добре відомі отці Порфирій Бажанський, Іван Порайко, Теофіл Кобринський, Осип Шухевич, Микола Чарнецький та Олександр Русин, в письменстві – це «Покутська трійця» (Марко Черемшина, Василь Стефаник і Лесь Мартович), у політичній сфері знаковими є Лев Бачинський, Микола Ганкевич, Кирило Трильовський, Лонгин Рожанковський та ін. Серед військових імен є звісно не менше, але знакових і гучних – ми згадаємо зараз небагато. Однак, коли виокремлюємо тих, хто на фоні нинішньої повномасштабної війни були призабуті, – це уродженець м. Снятин, отаман легіону УСС, отаман УГА, громадсько-культурний діяч, журналіст Сень (Семен) Горука (1873–1920).

Актуальність обраної теми підсилена тим, що в умовах повномасштабної війни біографія отамана Сеня Горука набуває нового дихання і значення. Це пов'язано також з тим, що значна частина джерел є оцифрованою і викладеною у вільний доступ. Також, ця постать не є дослідженою з позицій пошуків методичного інструментарію для роботи на уроках історії та у позакласній гуртковій діяльності.

Об'єктом дипломної роботи є постать отамана УСС/УГА Сеня Горука.

Предметом дипломної роботи виступає військова і громадсько-культурна діяча в епоху австрійської дійсності та військово-політичних подій 1914–1920 рр. та методичні можливості для використання теми в навчальному процесі у закладах загальної середньої освіти.

Мета дипломної роботи – об'єктивне і комплексне вивчення громадсько-культурної і військової діяльності С. Горука задля формування методики вивчення цієї постаті на уроках історії та у позакласній гуртковій роботі.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми, рівень і повноту її джерельного забезпечення;
- охарактеризувати чинники, що впливали на формування світогляду С. Горука; реконструювати особливості становлення діяча як особистості;
- дослідити основні досягнення діяча на громадсько-культурній ниві в австрійську добу;
- визначити місце і роль С. Горука в процесах національно-демократичної революції на західноукраїнських землях (1914–1920);
- проаналізувати проблему висвітлення життєписів історичних постатей на сторінках шкільних підручників з історії;
- виокремити методичну складову використання матеріалів дослідження у шкільній та позашкільній роботі вчителя.

Хронологічні рамки дипломної роботи обумовлені роками життя С. Горука – 1873–1920 рр. Проте період активної діяльності окреслюється дещо вужчим проміжком, нижня межа якого датується кінцем 1880-х – початком 1890-х рр. Верхня межа збігається із загибеллю діяча у 1920 р.

Територіальні межі дипломної роботи охоплюють Східну Галичину, а також міста Снятин, Львів, Київ, Симбірськ, Москва та ін., з якими пов'язані окремі віхи життя та діяльності Сеня Горука.

Методологічною основою дипломної роботи слугувала цивілізаційна парадигма, принципи історизму, всебічності, об'єктивності, системності, узагальнення та порівняння. В роботі використовуються методи: дедуктивний, коли власні положення виводяться із загальних; аналізу, при якому загальне положення ділиться на складові частини; синтезу, який полягає в проведенні дослідження в цілому, на основі об'єднання пов'язаних елементів в єдине ціле.

Науковою новизною дипломної роботи є те, що в ній було вперше реконструйовано постать Сеня Горука на основі джерельної бази та останніх актуальних напрацювань історіографії задля створення методичного інструментарію як для уроків історії в школі, так і в першу чергу для позакласної гурткової діяльності.

Практичне значення отриманих результатів дипломної роботи полягає в тому, що її матеріали і висновки можуть бути використані у науково-дослідницькій (при підготовці фундаментальних праць з історії України), навчальній (для підготовки монографічних видань, підручників, науково-методичних посібників) та історико-краєзнавчій (для формування музейних експозицій та екскурсійних маршрутів стежинами слави борців за волю і незалежність України) роботі.

Зібраний фактологічний матеріал і науково-теоретичні узагальнення можуть слугувати для подальшого поглиблення вивчення історії українського національного руху кінця XIX – першої чверті XX ст.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, чотирьох розділів, які поділяються на шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (82 позиції) і 7 додатків. Основний обсяг тексту становить 72 сторінки, загальний обсяг – 99 сторінок.

РОЗДІЛ 1. Джерела та історіографія проблеми

1.1. Джерельна база

Життєпис Сеня Горука є тим об'єктом для досліджень, який давно потребує великої та обширної монографії. Ця постать є ваговою в національній історії як з регіональної, так і національної точки зору. В нашому дослідженні була врахована певна джерельна база, яка охоплює як прижиттєві матеріали та публікації про нього, так і окремі спогади уже більш пізнього часу. В цьому випадку йде мова про архівні матеріали, газетну періодику, мемуари (спогади) та ін. Що ж вдалось знайти з джерельних матеріалів для цього дослідження?

Завдячуючи науковому керівнику автора цього дослідження, вдалось частково попрацювати з матеріалами з фонду № 385 «Горук Сень – отаман УСС» Центрального державного історичного архіву України у місті Львові (ЦДІАЛ). В ході роботи над справою № 1 «Свідоства про народження, навчання, вінчання, членські книжки та ін. особисті документи» вдалось опрацювати основні особисті документи Сеня Горука австрійської доби. Окрім свідоства про хрещення [див. додаток А], доволі цінними були його шкільні табелі, свідоство про вінчання та ін. Робота з документами по цій справі дозволила реконструювати побут одного із лідерів товариства «Сокіл», відтворити його життєві моральні ідеали, побачити раніше невідомі деталі з його особистого життя [1].

Проаналізовані документи зі справи № 19 «Листи та поштові листівки від Глібовицького С., Глушкевичів: Андрія, Євгена і Зенона та Гоїва» дають розуміння особистіних відносин діяча з родиною та одним із його друзів, дяком церкви Михайлового Чуда в Снятині Іваном Гоївим [2]. Водночас для того, щоб реконструювати побутові умови та локалізувати ранній період із життя Сеня Горука, була звернута увага до матеріалів ЗМІ. У цій ключі доволі вагомим джерелом є документальний фільм «Августдорф» (2025). Ця документальна стрічка хоч і не стосується теми роботи безпосередньо, але саме в ній можна побачити меморіальну табличку та саму оселю отамана УСС [див. додаток Б].

Як і в більшості історичних досліджень, вагому роль у реконструкції подій і написанні життєписів відіграють мемуари. Саме через щоденники та мемуари в нас є змога розуміти людину з позицій її сучасників. Звичайно, що крізь призму особистих відносин, поглядів та почуттів такі праці часто позбавлені об'єктивних критичних оцінок. Тим не менш, саме такі джерела сприяють розумінню історичної постаті через погляди на неї її близького оточення, друзів, соратників та ворогів. В такий спосіб ми можемо скласти більш об'єктивну оцінку, ніж її може сформувати продукт пропаганди, автобіографія, героїко-патріотичні твори та художня література.

Серед опрацьованих нами спогадів слід виділити друга Сеня Горука Івана Семанюка (Марка Черемшину), з яким він навчався в Коломийській гімназії та проживав в одній кімнаті у бурсі (гуртожитку) в 1880-х – 1890-х рр. [5]. Про добу активної громадсько-культурної діяльності в житті Сеня Горука вдалось знайти спогади галицького громадського діяча Степана Гайдучка за 1936 р. [8]. Він охарактеризував свого соратника по сокільському руху як людину, яка не шукала для себе особистої вигоди та слави. Зі слів Гайдучка, постать Сеня Горука відповідала гаслу «Ні для зиску, ані для слави» як через його заслуги перед українською революцією в Галичині в 1918 р., так і через уміння пробуджувати національну свідомість серед будь-яких вікових груп населення. Соратник отамана УСС констатує, що він віддав все Батьківщині та залишив по собі велику духовну спадщину для всього сокільського руху [див. додаток Г].

Про величину постаті Сеня Горука в добу визвольних змагань в Україні у своїх спогадах докладно розповів його колишній помічник, сотник УГА Олекса Кузьма. Окрім докладних згадок про організацію діячем спільно з Дмитром Вітовським Листопадового Чину 1 листопада 1918 р., Кузьма багато розповів про надзвичайну працьовитість свого шефа, про його вимогливість та педантичність, про надзвичайно високий героїзм у боях за Львів та опісля них [4]. Водночас вкрай напруженими Кузьма називає відносини Сеня Горука з Гнатом Стефанівим [4, с. 269]. Щодо основних подій Листопадового Чину та ролі Сеня Горука у них також знаходимо і в спогадах Дмитра Паліїва [12, с. 2].

Серед джерел вагомим корпусом є і газетна періодика. При її детальному опрацюванні вдалось локалізувати і уточнити по датах окремі життєві події з біографії досліджуваної нами постаті. Зокрема, в нагоді стали матеріали таких видань як «Народна Часопись» [6], «Діло» [7; 9], «Українська Думка» [11], «Українські Вісти» [12] та ін. Окрім опублікованих в них новин та спогадів про діяча, окремої уваги заслуговує публікація краєзнавця К. Мрочка (1899) про історію Снятина тієї доби, в якій жив С. Горук. Краєзнавець подав точні дані про склад населення станом на 1893 р., описав основні історичні події, географічно-економічне становище Снятина тієї доби і т. д. [13]. Про період перебування Сеня Горука в УГА та ЧУГА є відомості у Деннику Української Галицької армії (1974), де багато подій описані саме поденно [3].

Отже ми бачимо, що опрацьована джерельна база є хорошим пластом для того, щоб відтворити життєпис діяча та дати оцінку його діяльності на різних етапах становлення особистості. Звісно, що не маючи змоги повноцінно працювати з фондом С. Горука в ЦДІАЛ, автор лише частково передав атмосферу, час та дух цього героя. Однак виходячи з наявних матеріалів бачимо, що ця постать є знаковою в покутській і галицькій історії. Вона заслуговує на належне вшанування його чину та духовної спадщини.

1.2. Ступінь наукової розробки проблеми

Як і будь-яке історичне дослідження, воно завше мусить ґрунтуватись на напрацюваннях наших попередників. Без розуміння їх внеску в тему дослідження, наша власна праця буде позбавлена потрібної їй ваги. Історичний компонент історіографії нашого дослідження – це і огляд тих напрацювань, які є в наявності про Сеня Горука, належний їм аналіз та оцінка. Тут ми як оглядаємо переваги, так і робимо акцент на недоліках цих праць. Це робиться як з метою виправлення помилок попередників, так і висловлення власних поглядів на підняту автором тему дослідження.

Першим біографом Сеня Горука слід вважати Кіма Науменка. Людина, яка свого часу активно досліджувала постаті радянського минулого, в 1990-му році спільно з своїм учнем та колегою Миколою Литвином змінив напрямок досліджень на національно-героїчний табір визвольних змагань. Першою такою працею була «Історія Галицького стрілецтва» (1991), де автори докладно розповіли про еволюцію пожежно-спортивних товариств Галичини початку ХХ ст. («Сокіл», «Січ») до повноцінного легіону, а згодом 1-го полку УСС. В цій же книзі докладно показана доля С. Горука під час командування сотнею, куренем і штабом НКГА. Дана оцінка його командирським навикам і описаний трагізм його долі, як і усіх тих галичан, які вимушено залишились в ЧУГА [34].

Більше уваги постаті Сеня Горука часів Листопадового Чину 1918 р. та у формуванні УГА було розкрито у «Історії ЗУНР» (1995). На відміну від книги про галицьке стрілецтво за 1991 р., праця про ЗУНР позбавлена радянських ідеологічних штампів та є написаною в героїко-патріотичному дусі. Вона в багатьох місцях повторює попередню книгу, але більше зосереджує уваги на державотворчих процесах в Галичині в 1914 – 1919 рр. [35]. В подальшому увагу на С. Горуку зосередив виключно К. Науменко, який написав докладно статтю про відносини отамана УСС з його дружиною Стефанією (від знайомства і до смерті їх обох – О. С.) за 1999 р. [38] та опублікована ним же стаття в Енциклопедії Сучасної України (2006) [56].

Незадовго до смерті, в 2013 р. К. Науменко встиг видати поки єдину в історіографії книгу про життєпис Сеня Горука. В цій книзі він докладно описав біографію діяча, охарактеризував час, в якому він жив, здійснював громадсько-культурну та військово-політичну діяльність. Поряд з цим, книга переповнена багатьма зайвими подіями та запозиченнями з попередніх праць К. Науменка. В книзі більш докладно описані основні військово-політичні події з історії Галичини та доль галичан в 1914 – 1920 рр., аніж сама біографія діяча. Поряд з цим, ця книга має свою певну цінність для дослідників як через обмежений тираж у 300 примірників, так і її поширення переважно між бібліотеками. Станом на 2025 р. книга є великою бібліографічною рідкістю [39].

Серед діаспорних істориків та краєзнавців, слід виділити праці М. Бажанського [51-53] і С. Сідлярчука [44]. Правда якщо нарис Сідлярчука є невеликою краєзнавчою розвідкою (1972), то у працях Бажанського було сповна розкрито постать Сеня Горука на основі преси, діаспорних видань і спогадів його сучасників. Михайло Бажанський як земляк діяча дає йому належну оцінку як борцю за незалежність, потужному громадському діячу та політику з глибокими християнськими цінностями [52, с. 113].

В статтях М. Поповича для журналу «Дзвін» було найбільш докладно описано долю Сеня Горука, бойовий шлях і кар'єру в громадському та видавничому секторі. Окрім праці з газетною періодикою, діаспорними виданнями та архівами, М. Попович зміг повноцінно реконструювати долю отамана без зайвих ліричних відступів. Статті про життєпис діяча були поділені автором на дві частини. Перша стаття охоплює період найбільших звитяг діяча до битви за г. Лисоня в 1916 р. Була дана оцінка найближчому оточенню діяча, його здобуткам під час праці в «Соколі», видавничій та публіцистичній діяльності в журналі «Руслан» та в практичній участі щодо організації перших загонів Легіону УСС. Були описані його бойові подвиги, перша отримана бойова нагорода, взаємовідносини з Г. Коссаком та ін. старшинами полку [41]. В другій статті автор детально описує період перебування в полоні, повернення у Львів, перебування в УГА та ЧУГА, обставини довкола загибелі [42].

Останнім актуальним дослідженням про життєпис Сеня Горука є стаття істориків А. Королька та М. Гуйванюка (2022). В ній було детально описано період становлення особистості діяча в тогочасних громадсько-політичних та культурних процесах в Галичині. Автори з опертям на архівні документи змогли описати умови навчання і проживання діяча в Снятині та Коломиї, частково змогли охопити і Львівський період життя Сеня Горука. В даній статті були суттєво виправлені недоліки попередніх авторів щодо малого опису реалій Галичини в останній чверті XIX – на поч. XX ст. [30]. Вагомими для розуміння часу, де жив Сень Горук є і інші статті А. Королька. В них розкривається як творча палітра Снятинщини і Покуття [29], так і описуються жахи доби російської окупації краю та Снятина зокрема [31].

Для ширшого розуміння ролі С. Горука в Легіоні УСС, в ході дослідження було опрацьовано книги та інші публікації М. Лазаровича [32-33; 55], Б. Тищика [47], С. Липовецького [48], австрійського історика Е. Рутковського [50] та ін. В них були зібрані найбільш вагомні відомості про діяча, були висвітлені окремі бойові епізоди з життя ввірених йому підрозділів протягом 1914 – 1916 рр. Також, про роль 1-го полку УСС у Листопадовім чині та визвольних змаганнях в Галичині (1918 – 1919) описано і в публікації Р. Найдюка [37]. Про роль С. Горука в українських студентських рухах кін. XIX – поч. XX ст. згадано в монографії І. Гурака [21]. Про трагізм долі репресованих галичан та С. Горука зокрема згадано в книзі історика П. Арсенича [14].

Для всебічного вивчення постаті отамана С. Горука були використані енциклопедичні та довідкові видання. Окрім статті П. Гуцала в Тернопільському енциклопедичному довіднику (2004) [54, с. 453], К. Науменка в ЕСУ (2006) [56], М. Лазаровича в енциклопедії ЗУНР (том 1, 2018) [55, с. 460 – 461], останнім напрацюванням на цім напрямку є гасло в довіднику «Січові Стрільці і Старшини Снятинщини і Заболотівщини. Бібліографічний довідник» (2024). В нім описано як бойовий шлях діяча, так і раніше невідомі деталі з його життя, в тому числі його політичні погляди, переконання, перелік отриманих нагород на фронті, захоплення і т.д. [57, с. 138 – 139].

Образ Сеня Горука було змальовано і у художній літературі. До прикладу, в опублікованому історичному романі (фрагментами у формі статей) Миколи Рябого «Березовий Хрест» (2008) образ отамана показано як вкрай позитивний, вольовий та мужній. Роман було написано на основі архівних документів, спогадів та матеріалів преси. З огляду на стилістику роману, перебіг історичних подій та ін., його можна вважати не скільки літературним твором, а радше статей публіцистичного характеру з елементами історичної реконструкції [43]. Водночас про участь С. Горука у консервативних колах Галичини поч. ХХ ст. описано в дисертації Р. Лехнюка (2018) [74].

Отже ми бачимо, що історіографія довкола постаті С. Горука спершу розвивалась в еміграції (М. Бажанський, С. Сідлярчук), а з настанням незалежності отримала нові напрацювання з боку ряду дослідників. Першим біографом діяча в добу незалежності слід вважати К. Науменка, який спершу описував його в спільних з М. Литвином доробках. В подальшому К. Науменко стане автором кількох одноосібних статей та окремої книги про долю цього отамана УСС. Дослідження К. Науменка продовжили такі вітчизняні історики як М. Попович, А. Королько, М. Гуйванюк, М. Лазарович, П. Гуцал, П. Сіреджук та ін.

Щодо різниці між діаспорною та сучасною історіографією, то слід відзначити, що кожна із них була сформована за різним корпусом джерел. Якщо до прикладу М. Бажанський та С. Сідлярчук оперували спогадами і газетною періодикою, то для істориків незалежної доби основним масивом інформації стали документи із фондів ЦДІАЛ, ЦДАВОУ та інших архівних відомств. В полі зору сучасних дослідників опинились раніше невідомі документи, які пролили світло на певні білі плями з життєпису Сеня Горука. Однак з врахування того, що за час повномасштабного вторгнення рф в Україну в загальному доступі з'явилося багато нових архівних матеріалів, фотографій та інших речей, які мають відношення до діяча, постає логічна потреба у новому погляді на цю постать у формі статей та монографій.

1.3. Огляд методичної літератури

Будь-яке дослідження, яке передбачає пошук шляхів використання матеріалів на історичну тему в освіті не є можливим без огляду методичної історіографії. Саме публікації на методичну тематику є ключем для бакалаврських та магістерських досліджень щодо формування в них попередньо планових завдань дослідження. Без цього ж сегменту ми не уявляємо і наше дослідження. Оскільки в ході роботи були опрацьовані різні наукові публікації, підручники, посібники та методичні матеріали, слід по чергово розглянути їх.

Пишучи 3-й розділ нашої роботи, основна увага була зосереджена на змальовуванні образу історичних постатей на сторінках українських підручників. Такою проблемою свого часу займалися С. Батуріна [15], Г. Букатлюк [18], С. Вакулик [19], С. Кобута [28], Б. Теміров [46], В. Фенич [49] та ін. Якщо ж С. Батуріна зосередила свою увагу на героях та антигероях української історії в іноземних підручниках (польських і російських) [15], то до прикладу Г. Букатлюк [18] та С. Вакулик [19] зосередили свою увагу на проблемі недостатнього висвітлення ролі жінок в національній історії на сторінках вітчизняних підручників.

В статті С. Кобути було розглянуто образ гетьмана Івана Виговського в українських підручниках з історії. Окрім огляду еволюції образу гетьмана, дослідник також окреслює як переваги, так і недоліки сформованого методистами історичного портрету цього діяча [28]. У статті Б. Темірова, яка була однією з його апробаційних публікацій в рамках написання дисертаційного дослідження бачимо, що образ С. Бандери пройшов вкрай складну еволюцію в українських підручниках. Автор робить зауваги щодо висвітлення постаті лідера ОУН-р у вітчизняних навчальних матеріалах, робить власні висновки, доповнює їх судженнями і висуває перспективи на покращення наявних в підручниках проблем [46]. В публікації В. Фенича схожим чином була проведена робота довкола постаті А. Волошина [49].

Також, проблема наповнення підручників та висвітлення образів тих чи інших історичних постатей піднята і в публікаціях В. Іващенко В., В. Куликова [25], Ю. Литвиновської [36], Н. Пасічника [40] та ін. Автори як простежують еволюцію проблеми, так і висловлюють власне бачення невирішених недоліків. Щодо проблем штучного інтелекту при його використанні на уроках історії було актуалізовано в працях А. Бойди [17], Г. Казакова, І. Точиліної [27] та ін.

Тема методики досліджень у позакласній гуртковій роботі та способи оглянути можливості використання обраної нами теми на уроках історії аналізується в працях О. Башкір, О. Друганової, Л. Зеленської [16], С. Білої, Л. Мазурчак [71], В. Власова [72], В. Прокопчука [73; 80] та ін. Для висвітлення методів створення мемів для уроків історії і зокрема про Першу світову війну, було взято до уваги публікацію Л. Гуцало та О. Горпинич. Окрім опису карикатур та відомих мемів, автори пропонують вкрай актуальну методику їх створення та використання для уроків історії в 10-му класі. Ними ж було підкреслено, що такі методи зближують класний колектив з вчителем і створюють між ними новий канал неформальної комунікації [22].

Вкрай цікавими для пошуку методичних інструментарію та аналізу останніх тенденцій є кваліфікаційні бакалаврські та магістерські дипломні роботи О. Сергієнко [75], А. Ситнікової [76], В. Христіч [77]. З огляду на те, що вони були написані уже після повномасштабної війни (2024 – 2025), їх актуальність є лише більшою і вагомішою. В них виділено як вагомість роботи із рейтинговими соцмережами по лінії журналістики [76-77], так і піднята проблема пошуку інструментарію щодо складних історичних тем в шкільній програмі [75]. Водночас, для пошуків методики ведення екскурсії м. Снятином (батьківщиною Сеня Горука), окрім вищезгаданих праць В. Прокопчука, стала в нагоді і газетна замітка А. Королька. В ній було описано цілком оптимальний маршрут екскурсії Покуттям під назвою «Стежинами членів «Покутської Трійці»» для академічної групи СОІ-11 [10]. Про формування необхідних умов для ведення активної позакласної гурткової роботи на Покутті та притягнення у край інвесторів було описано у монографії В. Великочия [20].

Щодо конкурсних робіт у системі МАН є докладні публікації С. Дмитренка [23] та В. Прокопчука [80]. У них описано всі етапи написання роботи, попереднє обрання теми та пошук матеріалів. Були описані ефективні методи для написання успішних робіт у вищезгаданій системі позакласної історико-краєзнавчої освіти.

На останок зауважимо, що за упорядкування Н. Уманців, Я. Козленко, С. Худецької, В. Островського в 2014 та 2024 рр. було створено методичний збірник під назвою «За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ!». В нім було описано ефективну героїко-патріотичну методику виховання в українських дітях справжніх патріотів та свідомих громадян. В них же велика увага виділена постаті С. Горука та пісенній спадщині Легіону УСС як засобу для героїко-патріотичного виховання на уроках історії в школі [78].

Отже ми бачимо, що методична складова дослідження представлена численними доробками вітчизняних вчених у формі статей і монографій. В опрацьованих нами позиціях історіографії бачимо, що належна увага приділяється проблемам образу історичних постатей в шкільних підручниках, інноваційним методам вивчення таких постатей на уроках історії та у позакласній гуртковій роботі. Водночас ми бачимо, що постаті С. Горука ще не приділено достатньо уваги з точки зору методики викладання історії в школі. Така тема ще не піднімалась через маловідомість серед широких верств населення і є лише частково присутньою в методичних розробках івано-франківських істориків-методистів.

РОЗДІЛ 2. Життєпис Сеня Горука на тлі доби

2.1. Австрійський період в житті діяча (1873–1914)

Снятин і Снятинщина віддавна є одним із ключових регіонів всередині Івано-Франківщини, який досі постачає її, державу та світ відомими історичними особистостями. Серед них є постать президента УНР в екзилі Миколи Плав'юка, засновника Української Соціал-демократичної партії Миколи Ганкевича, феміністки і письменниці Наталії Кобринської, полковника УПА Василя Андрусяка, поручника УСС Юліана Гоїва, художників Ярослава Лукавецького та Василя Касіяна, скульптора Бориса Гуцуляка, письменника Василя Стефаника, поета Яреми Гояна та ін. Кожен із них по своєму відзначився в історії Снятина, Покуття, Франківщини і України в цілому.

Власне і в історії Снятина, яка розпочалась ще в 1158-му р. не останньою, а може і першою була військова справа. Спершу це місто і мало функцію прикордонного посту-фортеці в Галицько-Волинській державі, а згодом для польської корони. За доби Речі Посполитої – один з ключових митних постів на її східних кордонах і бастион її стійкості перед загарбниками. В добу Австрії та Австро-Угорщини Снятин стає висококультурним центром Заходу України, чий феномен досі обговорюється істориками. Чого лише варта покутська Трійця чи до прикладу заснування першої Січі в селі Завалля в 1900-му році!

Саме на Покутті і розкрився свого часу великий кадровий потенціал для формування перших сотень Легіону Українських Січових Стрільців в 1914 р. Не останню роль в цьому відіграв уродженець Снятина, гімназійний товариш Марка Черемшини (адвоката Івана Семанюка), журналіст та громадсько-культурний діяч Сень (Семен) Васильович Горук (1873 – 1920). Даній постаті присвячені невеликі за розміром статті у Вікіпедії, в сучасній Енциклопедії сучасної України (онлайн) [56], а також окремі публікації краєзнавців. Перша і єдина книга про Сеня Горука була опублікована Кімом Науменком незадовго до його смерті в 2013 р. Одна із небагатьох презентацій відбулась у Снятині в день народження отамана УСС – 12 вересня 2013 р. [39].

Незважаючи на скупість історіографії, де індивідуально згадується цей визначний діяч, дане дослідження покликане на реконструкцію біографії і можливості пошуків методики її вивчення у навчальному процесі у школі. Саме така постать як Сень Горук є тим еталоном мужності, стійкості та професіоналізму, який є взірцем як для сучасних офіцерів сил оборони України, так і для молоді. В тому числі це є і приклад для автора, який і сам здійснює офіцерський чин в лавах Збройних сил України.

Сень Горук згідно зі свідоцтвом про народження народився 12 вересня 1873 року у Снятині в родині міщанина Василя Івановича Горука та його дружини Магдалини Дмитрівни Горук (у дівоцтві Глушкевич). Хрещення здійснив у каплиці святого Михайла снятинський парох Омелян Ганкевич – батько галицького журналіста та засновника Української соціал-демократичної партії Миколи Ганкевича (1869–1931). Свідоцтво було видане в Снятині за підписом о. Омеляна Ганкевича 23 серпня 1887 р. [1, арк. 4].

Слід зауважити, що через 13 років на місці каплиці св. Михайла в Снятині, де був хрещений Сень Горук постане одна з ключових святинь міста – церква Чуда Святого Архистратига Михаїла на Хонах. Фундатором цієї церкви був чоловік знаменитої української письменниці і провідної феміністки України в 1870 – 1920-х рр. Наталії Кобринської Теофіл (1848 – 1882). Будучи сином пароха села Яворів на Косівщині, о. Теофіл прибув у 1878 р. до Снятина уже одруженим з Наталією Озаркевич (в шлюбі Кобринська) [52, с. 211].

Окрім того, що о. Теофіл був фундатором нової деканальної церкви у Снятині, він також став засновником Української міщанської читальні (1881), переніс цвинтар з під місцевих церков на західну окраїну міста і активно з дружиною збирав фольклор по всьому Снятинському повіті. Через ту недугу, яку заробив собі о. Теофіл на будівництві проектованої ним церкви, всі задумані плани по розбудові громадсько-культурного життя міста, деканальну церкву завершеною побачити він так і не встиг. Померши у віці 32 років 14 березня 1882 р., його було поховано у Снятині на одній із центральних алеї міського цвинтаря [29, с. 22].

Чи встиг Сень Горук в дитинстві познайомитись з цим видатним чоловіком? Невідомо. З іншого боку, через опис 1 ф. 385 Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАЛ) вдалось дізнатись, що в 1900 – 1916 рр. С. Горук підтримував активні контакти з дяком вищезгаданої церкви Чуда Архистратига Михаїла у Снятині Іваном Гоївим (1860 – 1950). Ймовірно, що ці контакти мали місце не лише в листуванні, а й в приватному плані [2].

Такі речі є цілком очевидними із тих причин, що як зараз, так і в другій половині XIX – на поч. XX ст. Снятин був звичайним провінційним містечком. Його населення згідно з досліджень шкільного інспектора Францішека Ксаверія Мрочка (1856 – 1901) станом на 1899 р. становило 10939 жителів, де було 4686 греко-католиків, 1893 римо-католиків, 3916 протестантів-євангелістів, 64 прихожанина вірменського костелу, 37 іудеїв і 337 православних [13, с. 1]. Тобто так чи інакше місто великим не було і знайомство тодішнього студента філософії у Львівському університеті з дяком та касиром каси «Прут» не було проблемою. Тим паче, що їх інтереси цілком збігались [2, арк. 20].

В родині вчителя Василя Івановича (1845 – ?) та його дружини Магдалини Дмитрівни (1848 – ?) Горуків Сень був найстаршим з дітей. Він з'явився на світ через 2 роки опісля одруження його батьків (1871). Опісля нього з'явилися на світ їх молодші брати Дмитро (помер опісля родів у 1876 р.), Микола (1883 – 1885), Іван (1886 – ?) та сестра Марія (1892 – ?) [1, арк. 2].

Проживали Горуки на окраїні Снятина, яка носила тоді назву Стецівського передмістя. Їх домогосподарство було невисокого достатку. Родина часто була у злиднях і тому Сень часто брався до фізичної праці. Це було виправдано тим, що чим старшим він став, тим більше зобов'язань він брав на себе по господарству [39, с. 4]. З XIX ст. і до 1939-го р. рідна вулиця Сеня Горука носила назву Стецівської по тій причині, що вона розміщувалась на одному із виїздів зі Снятина в напрямку села Стецева Снятинського повіту [51, с. 178]. За радянської доби її назва була Комунальна, а в добу незалежності отримала назву Горука [70].

Будинок Горуків, який з певними перебудовами зберігся до наших днів, розміщений над схилом, який омивається водами річки Потік (є притокою ріки Прут – О. С.). Зовнішній вигляд та інтер'єр, який він має зараз було показано у документальному фільмі «Августдорф» (2025). Станом на зараз будинок складається з кухні, трьох кімнат, коридору та ванної кімнати [59].

Базову середню освіту Сень Горук здобував 7 років у міській виділовій школі в Снятині. Своє навчання в цій закладі він розпочав в 1880-му і завершив у 1887 р. [30, с. 36]. Заклад функціонував в приміщенні магістрату в Снятині і був розрахованим лише для хлопців [53, с. 35]. Перевагою закладу саме для С. Горука було те, що він розташовувався доволі близько від його дому і тому батьки мали змогу зекономити кошти на цей період у житті дітяч. Вся справа в тім, що дітям з довколишніх сіл часто були змушені добиратись довгою дорогою або ж проживати на зйомних помешканнях. Для родини Горуків це не була проблема, адже вони тут були корінними. В останній рік навчання у виділовій школі, С. Горук здобував переважно відмінні оцінки. Особливо це стосувалось іноземних мов та релігійної науки [30, с. 36-37].

По завершенню навчання у виділовій школі в Снятині, з 1887 по 1895 рр. Сень Горук навчався у цісарсько-королівській гімназії в Коломиї. Навчаючись в атмосфері, де різко зростав попит на проукраїнські радикальні рухи та марксистські підпільні гуртки, С. Горук не був осторонь таких процесів. Хоч гімназійна дирекція всіляко сприяла протидії поширенню шкідливих для їх учнів ідей соціального раю, але зупинити політизацію в закладі не змогла. Особливо популярним видом дозвілля серед українських гімназистів були читання заборонених авторів-соціалістів із Заходу Європи (Маркс, Енгельс), праці російських лібералів Герцена, Чернишевського, твори Юрія Федьковича, Тараса Шевченка, Івана Франка, Маркіяна Шашкевича та ін. [30, с. 36].

В часи гімназійної науки Горук жив під одним дахом з кількома юнаками в бурсі (гуртожитку) в Коломиї, де найближче здружився з на рік молодшим Іваном Семанюком (літературний псевдонім – Марко Черемшина). Їхня дружба триматиме від гімназійних часів і до смерті Сенья в 1920 р. [5, с. 347].

Як впливає зі піврічних табелів С. Горука, які є на зберіганні в ЦДІАЛ, у 5-му класі гімназії оцінки Сеня Горука були переважно «дуже добре» [30, с. 36]. Успіхи юного Сеня завжди були помітними не лише між однолітками, а й в офіційних документах гімназії. До прикладу, у гімназійному звіті цісарсько-королівської гімназії в Коломії відзначено, що найбільш успішним в навчанні учнем 6-го класу цього закладу є Семен Горук [58, s. 101].

Завершивши навчання в цісарсько-королівській гімназії в Коломії на відмінно, в 1895 р. Сень Горук поступає на теологічний факультет цісарсько-королівського університету ім. Франца І у Львові. Тут він провчився лише один семестр [30, с. 37]. В листі до Івана Семанюка, який закінчував гімназію в Коломії Горук скаржився, що йому абсолютно нецікаво навчатись на теології. Ще кількома причинами піти з цієї спеціальності Горук бачив у відсутності перспектив самореалізації, існування на мінімальні пожитки у Львові та прагнення перейти на філософський факультет. Семанюк дошкуляв своєму товаришу в тому, що філософія не є «хлібною» як спеціальність. Просячи зважати на свій вік (Горуку було 22), він рекомендував йому не гаяти свою молодість у військових казармах та стінах університету [41, с. 87].

Незважаючи на поради І. Семанюка, Сень Горук взимку 1896 року перейшов з теологічного на філософський факультет у тому ж Львівському університеті. Філософію Сень і справді обожнював, адже він в ній бачив більш глибокі способи пошуку буття, аніж це могла дати вичерпна біблійна наука. Однак, можливостей для того, щоб навчатись і мати час на саморозвиток у нього було небагато. Не отримуючи допомогу з дому через скрутне становище батьків, С. Горук зважився написати прохання в крайовий відділ на виділення стипендії Гловінського. Аргументуючи тим, що весь його заробітний «хліб» є репетиторство серед гімназистів Львова, він в заяві від 13 листопада 1896 р. прохав про цю допомогу як студент-відмінник з відповідними оцінками за колоквіуми. Зважаючи на успіхи Сеня за кожен семестр, стипендія стабільно виплачувалась. Найкращі успіхи у цього студента зі Снятина були в природничих науках, в тому числі і в мінералогії [41, с. 87-88].

По завершенню 2-го курсу, в 1897 р. Сень Горук був мобілізований до лав Австро-Угорської армії. Туди він попав як рекрут у 19-й полк ландверу (крайової оборони), який розміщувався у Львові. З врахування такої дислокації в Сень Горука була можливість у вільний час суміщати службу з навчанням в університеті. Загалом, протягом 1897 – 1898 рр. Горук прослужив у війську як доброволець. 1 січня 1899 р. йому було присвоєно ранг кадета (кандидата на офіцерське звання) і згодом був відправлений в резерв. Протягом 1899, 1902, 1904 та 1906 рр. Горук брав участь у військових зборах у 35-му полку ландвера у м. Золочів на Львівщині [50, с. 130].

13 липня 1899 р. Сень Горук став одним із засновників напівлегальної молодіжної організації у Львові «Молода Україна». Управління організацією взяв на себе комітет десяти, куди окрім Горука увійшли такі відомі згодом діячі як адвокат та журналіст Лонгин Цегельський, адвокат і політик Володимир Старосольський, педагог та письменник Антін Крушельницький, адвокат Євген Косевич, майбутній командант Легіону УСС Михайло Галущинський, майбутній старшина УСС, журналіст Теофіл Мелень та ін. У своїй однойменній газеті «Молода Україна», керівництво організації відстоювало ідеї незалежної України. За політичним устроєм вона будувалась б як повноцінний державний організм на ідеях соціалізму. В 1900-му р. організація видала перше видання брошури Миколи Міхновського «Самостійна Україна» [21, с. 196].

Згодом кожен із учасників організації обрав для себе шлях самореалізації в партійних лавах таких галицьких українських партій як УРП, УНДО та в УСДП. Щодо Сень Горука, то спершу він не дуже поспішав з вибором політсили. Вся справа в тім, що весь початок ХХ ст. супроводжувався вагомими змінами в українському русі. Поява конкурентної до «Соколу» «Січі» під орудою Трильовського означала, що політичні сили вирішили змагатись за душі українців саме через гуманітарний сектор. Незважаючи на те, що перша «Січ» була створена у селі Завалля біля Снятина в 1900-му р. звідки і був родом Горук, а також певну підпільну допомогу на потреби українських радикалів, у 1903 р. він все ж обирає членство у товаристві «Сокіл» [41, с. 88].

Саме в цім товаристві Горук відчув себе як людину, яка може бути корисною широким українським масам в Галичині. Окрім того, що він часто їздить на місцях і вивчає стан справ протипожежної безпеки, Горук також бачить і те, що люди не є добре згуртованими. Це впливало з того, що просвітницька робота на місцях часто велась мляво через нечасті візити львівського керівництва у провінції. Багато в чому такій негативній тенденції сприяло і те, що не було достатньо матеріалів стосовно того як вести і чому взагалі є вагомою пожежна справа в галицькій візії. Сень Горук не лише активніше їздить на місцях і відкриває нові філії, він також починає писати численні статті у часописі «Руслан» на тему пожежної справи. В них він відстоює думку, що розвиток в Галичині добровольчих пожежних товариств – це ще один із способів згуртувати громаду довкола української ідеї [41, с. 89].

Заклики Горука і справді з часом дали свої результати. До прикладу, якщо перед приходом діяча в товариство в 1902 р. було лише 5 філій зі статутами, то в 1903-му р. – 69, 1904 – 169, а в 1905-му – 242. Окрім того, що на українських селян та міщан активно подіяли заклики Горука, все ж з його слів головним стимулом для відкриття нових філій стали більш часті і великі пожежі на місцях. У квітні 1904 р. Горук був обраний старшиною товариства «Сокіл» та очільником комісій в окружній секції у Львові. Окрім «Соколу», Горук також долучався до діяльності «Просвіти», Українського змагового товариства та був членом Українського педагогічного товариства. В той час Сень Горук жив у Львові у флігелі на вулиці Оссолінських 7 [39, с. 6]. Станом на 2025-й р. флігель є будинком по вулиці Стефаника з № будинку 7-а і є приватним домогосподарством [див. додаток В].

В 1905-му р. Сеня Горука було обрано очільником пожежної комісії у товаристві «Сокіл» на весь рік. У той період товариству по-особливому довелося терпіти конкуренцію з «Січчю», де головував К. Трильовський. Хоч і статuti обох товариств не несли в собі особливої різниці, все ж з Трильовським Горук не раз вступав у відверті дискусії. Зокрема, це стосувалось ареалу поширення товариств і питання обрання керівництва до осередків [41, с. 80].

В 1907-му р. Горук стає редактором у часописі «Руслан», де скористався порадою свого друга Марка Черемшини і розкриває себе як публіцист [41, с. 90]. У виданні Сень працював помічником редактора ще з 1900-го р. Це зафіксовано у листі К. Студинського до О. Барвінського за 20 серпня 1900-го р. [74, с. 125-126]. Львівський дослідник Р. Лехнюк пов'язує перехід Горука з посади помічника на редактора видання з тим, що попередній редактор «Руслана» Лев Лопатинський не отримував бажаних від праці доходів і бажав отримати посаду в редакції газети «Діло» [74, с. 128]. Кім Науменко у своїй праці про С. Горука стверджує, що діапазон інтересів майбутнього отамана УСС був доволі широким. Це були як громадсько-політичні, так і теологічні теми. Особливо це стосувалось нових можливостей для поширення ідей сокільського руху серед підписників журналу [39, с. 6].

Згодом це видання стало повноцінним друкованим органом для утвореної в 1911-му р. Християнсько-суспільної партії. Незважаючи на свої попередні контакти з УРП, Горук все ж вирішив закріплювати себе там, де були ближчими його погляди [41, с. 90]. Ймовірно, що тут також вдалились взнаки впливи домашнього релігійного виховання, спроба теологічної і закінчена вища філософська освіта у Львівському університеті.

Яким ж був Сень Горук у довоєнні роки? Дослідник галицького стрілецтва Петро Сіреджук стверджує, що серед захоплень Сеня Горука була їзда на велосипеді, плавання та верхова їзда [57, с. 138]. Окрім цього спостерігаємо товариськість та велику наполегливість у довірених йому справах в тих чи інших товариства. Дещо краще можна зрозуміти яким він був у цей період зі спогадів активного члена «Соколу» Степана Гайдучка. В своїх спогадах про товариша за спільними інтересами він згадує, що Сень був доволі спокійним та скромним, в нього на обличчі завжди була усмішка та енергійний вираз обличчя [8, с. 1]. Дружба С. Гайдучка та С. Горука двох галицьких спортивних активістів розпочалась в 1910-му і була перервана в 1914 р. через початок війни [68]. Востаннє їх спільна участь відзначилась у багатотисячному Шевченківським сокільським здвизі в червні 1914 р. у Львові [41, с. 93].

Поряд з тим як налагоджувалось активне громадсько-політичне життя діяча, в тому ж 1911 р. почало налагоджуватись і особисте. Саме в цій році відбулось випадкове знайомство зі 21-річною співробітницею страхового товариства «Дністер» Стефанією Гузар з Бучача з 38-мірічним журналістом Сенем Горуком в будинку 15 по вул. Хмельовського (нині Глібова) у Львові. В цій будинку була квартира професора Кирила Студинського, де Сташка (Стефанія) Гузар винаймала помешкання [38, с. 2]. За час роботи в страховім товаристві С. Гузар близько дружила з доньками директора «Дністра» Степана Федака Ольгою та Софією. Згодом вони стали дружинами Євгена Коновальця та Андрія Мельника. В своїй роботі Стефанія відзначалась великою пильністю, відповідальністю та мала хороші характеристики з «Сокільського базару», де працювала раніше [38, с. 3].

Близько трьох років Сень Горук не наважувався зізнатись на 14 років молодшій Сташці Горук в своїх почуттях. Тільки за певний час до початку Першої світової війни (1914 – 1918), в липні 1914-го р. Горук знайшов собі сили зізнатись у коханні. Почувши, що це взаємно, Сень та Стефанія вирішили побратись. Реалізувати задумане не дозволив початок війни, де С. Горук був одразу ж потрібен як австро-угорський офіцер запасу [41, с. 93-94].

Отже ми бачимо, що становлення особистості та основні кар'єрні довоєнні злети, життєві випробування в житті Сеня Горука відбулись у період з 1873 по 1914 рр. Син звичайного вчителя показав, що уміння постійно навчатись згодом виправдає себе у переході зі Снятинської реальної школи до Коломийської гімназії, а згодом і в навчанні у Львівському університеті. Незважаючи на те, що Горук не став священником, все ж він дослухався до порад свого друга Марка Черемшини і реалізував себе в художнім слові як журналіст. Найбільш відомою є діяльність С. Горука в керівництві товариства «Сокіл» в 1903 – 1914 рр., праця на посадах помічника редактора (1900 – 1906), а згодом і редактора (1907 – 1914) в журналі «Руслан». Спроба налагодити особисте життя з Стефанією Гузар майже увінчалась успіхом, але була перервана початком Першої світової війни (1914 – 1918).

2.2. Участь у формуванні і бойових діях Легіону УСС в 1914–1918 рр.

Вирій Першої світової війни застав галичан і зокрема снятинчан на різних життєвих етапах. Якщо хтось закінчував університет, то хтось лише планував до нього вступати по завершенню гімназії. Ще в когось були плани відкрити власну адвокатську практику, одружитись чи знайти спокійне місце для військової служби вдома чи на Балканах. В планах Горука було одруження з Стефанією Гузар, можливе облаштування сімейного побуту та подальша самореалізація себе як журналіста, політика та пожежно-спортивного активіста. Як вірно зазначив його соратник Степан Гайдучок, Сень Горук жив за принципом «Ні для зиску, ані для слави». Все життя віддавши громадському служінню, він і гадки не мав, що участь в Шевченківському здвигу Соколу у Львові в червні 1914 р. буде останньою мирною акцією в його житті.

Початок Першої світової війни застав Сеня Горука у Львові. 3 серпня 1914 р. в якості відповідального редактора він востаннє здав до друку черговий випуск «Руслана». 6 серпня Сень Горук командував загonom австро-угорських бійців по охороні переправи через р. Прут та залізничної станції в с. Неполоківці на Буковині. У листі до своєї нареченої Стефанії Гузар від 12 серпня 1914 р. С. Горук сповіщає, що його підрозділ представляв собою взвод з в двох відділень, які були поділені на окремі залоги на території мосту та залізничної станції. З його ж слів, його заступники та бійці загону були вихідцями зі Снятина та довколишніх сіл. Попередній досвід бойової підготовки в його загону був, адже до початку війни кожен із них був членом товариства «Січ». У цьому та інших листах свою службу на Буковині описував як романтичну відпустку, де був готовий дати ворогу відсіч [41, с. 94].

Слід відзначити, що паралельно до можливості відвідин своїх рідних у Снятині С. Горуком, в його ріднім місті та краї загалом була вкрай напружена ситуація. Вся справа в тім, що уже з початком вересня 1914 р. в місті уже не функціонували жодні органи влади, окрім жандармерії. Найменша підозра у шпигунстві на користь росіян одразу ж каралась [31, с. 25].

Чи були піддані репресіям австро-угорських жандармів батьки та інші родичі Горука у Снятині? Невідомо. Водночас на охороні ключових об'єктів в Неполоківцях діяч довго не перебував і згодом долучився до головних військово-політичних процесів у своїм житті. Зокрема, опісля створення 1 серпня 1914 р. міжпартійної Головної української ради на чолі з К. Левицьким і 4 серпня того ж року Української Бойової управи на чолі з К. Трильовським, перед українським політичним та громадським рухом одразу ж постала можливість для формування з єдиної бойової одиниці під назвою Легіон Українських Січових стрільців. Офіційно такий підрозділ постав на заклик керівництва ГУР 6 серпня 1914 р. [33, с. 75-76].

Серед тих, хто був відкликаний з ландверу і був долучений до процесу набору добровольців на місцях був Сень Горук. Оскільки ще до середини серпня 1914 р. зі Снятина та повіту була відряджена велика кількість добровольців, Горуку було доручено займатись рекрутингом в Станиславові та повіті. Кампанія, яку вів Горук та його підлеглі згодом дала позитивні результати – зі Станиславова було мобілізовано 1206 (!) українських добровольців [41, с. 95]. Однак, через те, що австрійське командування через пропольські настрої багатьох його офіцерів мало побоювання через понад 20 тис. українських добровольців, чисельність легіону обмежили 2.5 тисячами бійців та старшин [32, с. 226].

28 серпня 1914 р. С. Горук ще намагався у Львові вирішити долю своїх станіславських добровольців, але марно. 29 серпня усі ті кілька десятків тисяч, які прибули у Львів на формування Легіону УСС отримали наказ на евакуацію через наближення росіян. 30 серпня після полудня в місті не залишилось українських добровольців, які тримали чіткий курс на Стрий. Саме в Стрию 3 вересня 1914 р. добровольці складали присягу УСС на вірність не цісарю, а українському народові. 7 вересня 1914 р. Легіон УСС, який було евакуйовано зі Стрия розмістили в приміських до м. Мукачева селах Горонда та Страбичів. Ще частину бійців розмістили в колонії поблизу Мукачівського замку. Того ж дня Легіон було поділено на 2 курені та півкурінь [45, с. 70].

З приїздом в Мукачево в Горука також змінились певні повноваження. До прикладу, якщо 5 серпня 1914 р. він був заступником голови Бойової управи УСС, то 7 вересня став командантом (командиром) 5-ї сотні легіону. 10 вересня С. Горуку було присвоєне армійське звання лейтенанта крайової оборони (ландштурму). 13 вересня С. Горук прийняв свій перший бій з росіянами в районі с. Ужок [45, с. 123].

22 вересня під час постою Легіону біля Мукачева Горук був одним із тих, хто не підтримав ідею командування перетворити Легіон на розгалужену систему розвідувальних загонів (стеж). Вся справа в тім, що при реалізації перших кількох стеж в тил ворога, повернутись змогли лише одиниці. Ще частина потрапила в полон або була деморалізована і дезертирувала в напрямку рідних сіл. За цих обставин і з врахування думки старшин, в тому числі і С. Горука, австро-угорське командування відмовилось від таких дій [34, с. 19]. Станом на 28 вересня Сень Горук командував сотнею в 2-му курені Гриця Коссака, який до війни був звичайним вчителем [50, с. 130].

Завдяки тому, що 11-й корпус Петера Гофмана отримав з Балкан свіжі резерви, на початку жовтня 1914 р. його війська, де були і УСС перейшли в контрнаступ. 9 жовтня група Коссака, куди входила і сотня С. Горука брала участь в боях с. Тухолька поблизу Турки. Незважаючи на те, що ця група УСС змогла згодом відбити 20 жовтня у росіян Стрий, уже 3-5 листопада 1914 р. сотні Горука, Дудинського, Носковського та Гутковського вели бої в районі Н. Синьовидного. Опісля успіху в цих боях частина січовиків була відзначена нагородами. Через неможливість утримувати позиції, сотні УСС, в тому числі і 5-та сотня Горука були змушені відійти в район долини р. Латориця [48, с. 26].

Закріпившись на Бескидах (південь Львівщини), сотня Горука як і інші сотні Легіону окрім оборонної позиції, вела також активну розвідувальну діяльність в російських тилах. Протягом листопада 1914 – лютого 1915 рр. із сотні Горука були сформовано 108 розвідувальних стеж січовиків, які успішно виконували диверсії, збирали дані про противника та часто повертались із полоненими росіянами або трофейною зброєю [33, с. 106].

Різдво 1915 р. півкурінь УСС, яким командував С. Горук зустрів в с. Ізвор (з 1948 р. – Родниківка) поблизу м. Свалява. Попереднє святкування різдвяних свят разом з австро-угорцями католицького віросповідання було зумовлене тим, що тоді велика частина військових мала змогу отримати відпустки разом із іншими австро-угорськими бійцями. У порівнянні з стрільцями 1-го та 2-го куреня, які були на постоях в Оленьові та Дітковицях, півкуреню Горука довелося в перших числах січня 1915 р. вийти на розвідку довколишніх гірських маршрутів з метою не допустити прориву ворога. Будь-який помічений рух стежами з півкуреня Горука мав бути переданий до командування 55-ї дивізії ЗС Австро-Угорщини. Закріпивши стежі на г. Корна, г. Кошак та в довколишніх селах, бійці Горука протримались там до 22 січня 1915 р. і згодом вийшли на з'єднання з 1-м та 2-м куренем УСС [9, с. 3].

Опісля того як завершилися ключові контрнаступальні операції з виходом в р-н Славського, 14 березня 1915 р. австрійське командування провело реорганізацію структури УСС. Скасувавши начальну команду УСС, були утворені два окремі курені під командуванням С. Горука та Г. Коссака. Офіційно командиром 2-го куреня С. Горук став 20 березня 1915 р. в ранзі легіон-гауптмана (сотника) [50, с. 130].

Незважаючи на те, що С. Горук отримав доволі високі підвищення, згодом він через хворобу не встиг взяти участі в битві за г. Маківка (29 квітня – 4 травня 1915 р.). Перебуваючи на лікуванні у Варпалянці (Мукачівський замок Паланок – О. С.), С. Горук часто зустрічався з керівництвом УСС, якого відверто непокоїло становище, яке склалося після березневих реформ. На нараді старшин, яка відбулась 11-12 травня 1915 р. Горук також брав участь в дискусіях довкола примирення між собою старшин, вирішення долі Легіону і його повернення до структури єдиного підрозділу та ін. Хоч і після наради С. Горук ще не скоро повернувся на фронт, все ж він до липня 1915 р. активно спостерігав за всіма подіями. Особливо радісно він сприйняв звістку про визволення від росіян Львова 22 червня 1915 р., що і описав у листах до нареченої та проф. К. Студинського [41, с. 102].

Опісля того як 22 серпня за попереднім наказом командування від 9 серпня 1915 р. Легіон було переформовано в полк, С. Горук перейняв від Г. Коссака командування 1-м куренем УСС. З серпня 1915-го і до вересня 1916 рр. Горук зі своїм куренем перебував виключно на Тернопільщині. Зокрема, в ніч з 1 на 2 листопада 1915 р. його курінь в бою біля с. Семиківці зміг три відбити атаки ворога, уникнути оточення та захопити ворожі позиції. За цю операцію С. Горука було представлено Г. Коссаком до Хреста «За військові заслуги». Свою нагороду С. Горук зміг отримати у квітні 1916 р. – це був вищезгаданий Хрест 3-го ступеня з відзнакою. Схожого роду нагороди не мав і сам Г. Коссак, вже не кажучи про інших старшин УСС [42, с. 77-78].

Цікаво, що всередині листопада 1915 р. С. Горук якийсь час виконував обов'язки командира полку УСС на той час, коли Коссак був у відпустках та у відрядженні. За цей період С. Горук не лише намагався вирішити житлову проблему для УСС через відсутність цілих хат в селах, а й боровся за чітку дисципліну в полку. Особливо це стало актуально тоді, коли в полку почались прояви мародерства та збройних нападів на селян окремих бійців. Була також проблема і самовільного відчуження зі зруйнованих хат різного роду матеріалів на будівництво стрілецьких землянок (камінь, цегла, дошки і т.д.). В цій ситуації С. Горук видає свій наказ № 61 як в.о. командир 1-го полку УСС. В нім він прописав чіткі правила вилучення майна на потреби військових і зобов'язав стрільців чітко записувати все примусово вилучене майно за згодою власників. У випадку того, коли власника знайти не вдавалось, тоді стрільці зобов'язувались документально все заносити в протоколи і в присутності старости громади належно оцінити вилучене майно для майбутніх грошових або інших матеріальних компенсацій [42, с. 78].

На фоні того як С. Горук намагався структуровано підходити до такого стану справ, всередині УСС посилювався конфлікт між стрільцями та командантом Коссаком. Будучи людиною далекою від колективу, всі заслуги бійців полку він присвоював собі і в такий спосіб зневажав заслуги реальних героїв Маківки, боїв в Карпатах, на Стрипі та в інших боях УСС [47, с. 60].

Заміна Г. Коссака на буковинця А. Вариводу ввела певні корективи і в статусі С. Горука. Йому довелось знову очолити 2-й курінь, а 1-й передати сотнику О. Лисняку. 16 березня 1915 р. Поряд з цими кадровими змінами, де Горук успішно утримує пост курінного, в березні 1916 р. він також остаточно узаконює свої відносини з Стефанією Гузар шлюбом. Зокрема, під час короткотривалої відпустки, 23 березня 1916 р. 43-х річний С. Горук та 27-мирічна С. Гузар обвінчалися у греко-католицькій церкві Петра і Павла у Львові. Свідками у цім дійстві були сотник УСС, командир 3-ї сотні Осип Будзиновський та проф. К. Студинський [1, арк. 71]. Наступного дня, 24 березня С. Горук в терміновому порядку відбув на фронт [70].

Через літній наступ росіян, який відомий як Брусиловський прорив (4 червня – 13 серпня 1916), УСС були змушені посилити оборону північніше Бережан в районі г. Лисоня. Власне сама битва розпочалась 14 серпня 1916 р. артилерійськими ударами росіян перед головним піхотним наступом. Завдяки тому, що підступ до австро-угорських позицій не був захищений колючим дротом, росіяни змогли без зайвих перешкод прорвати перші лінії оборони. Поряд з цим ротація для двох сотень 1-го куреня Коссака, яка не відбулась через невчасне прибуття підкріплення з 35-го піхотного полку змусила УСС поспішно відступити. Хоч і згодом 88-й полк піхоти посприяв поверненню позицій, командувач 11-го корпусу П. Гофман залишився незадоволеним ситуацією, яка склалась. На його думку, сотні з куреню Коссака надто поспішно полишили позиції та не виконали його безпосередній наказ. Поряд з цим, П. Гофман дав розпорядження на поповнення цього куреню за рахунок бійців з 2-го куреню Горука [50, s. 67].

Зважаючи на те, що 2-й курінь суттєво порідів внаслідок таких розпоряджень П. Гофмана, його було знято з фронту і залучено до риття окопів для оборони сусідніх ділянок фронту. Ті сотні Горука, які перейшли в розпорядження Коссака перебували в такому становищі недовго. Такі розпорядження Гофмана були вимушеною мірою, оскільки резерви з Коша УСС могли фізично не встигнути оперативно закрити фланги [50, s. 68-69].

У вересні 1916 р. становище довкола Бережан та для полку УСС в цілому погіршилось. Ворог отримав значні резерви і мав намір прорвати оборону в напрямку Бережани – Рогатин. Утримуючи позиції в районі села Потутори протяжністю 1.8 км, в стрільців на озброєні було лише 670 гвинтівок. Такої сили було недостатньо для того, щоб відбивати переважаючого числом ворога без належної підтримки артилерії. Тим не менш, весь вересень 1916 р. С. Горук, який був одним із 16 неушкоджених старшин вів своїх стрільців в атаку з відвагою, завжди цікавився особистими проблемами своїх бійців та був для них як справжній батько. На позиціях полку С. Горука часто можна було побачити в плащі, з біноклем на грудях та картою в руках [42, с. 80].

Особливо це стало очевидним, коли проти 1-го полку УСС, турецьких частин та 310-го полку угорських гонведів росіяни 30 вересня 1916 р. кинули в бій 6 полків зі свого 16-го корпусу. Через те, що росіяни доволі швидко прорвали оборону 310-го полку, це їм дало можливість обійти УСС з флангів і фактично взяти галичан в кільце. Відступати було нікуди, адже позаду була прострілювана ворогом ріка Стрипа та болотиста місцевість. Зв'язок з 55-ю піхотною дивізією УСС втратив і тому було марно очікувати підкріплень. Тим не менш, його вояки мужньо боролись усі 4 години безперервного спротиву в обороні перед росіянами. З мінімальною кількістю патронів, в рукопаш чи з багнетом, але в тім бою на рівні бився як стрілець, так і старшина [39, с. 16].

В тім бою врятувались лише одиниці. Окрім невеличкої групи стрільців під командуванням четаря Григорія Труха та підполковника Антіна Вариводи, з оточення біля Лисоні не вийшов ніхто. В тім нерівні бою геройською смертю впало 133 старшин та стрільців полку УСС. В листі до сестри Стефанії Гузар-Горук її брат, вістун УСС Станіслав (Стах) Гузар писав, що в бою 30 вересня 1916 р. Горук наказував пробиватись з оточення навіть на ножах (багнетах). Стах не знав остаточно чи залишився в живих Сень Горук та Омелян Лисняк, а чи навпаки – були змушені здатись в російський полон і розділити долю своїх побратимів у таборах полонених. Згодом, В. Дзіковський повідомив С. Гузар-Горук про те, що її чоловік 30 вересня потрапив в полон [38, с. 4].

Остаточно підтвердити факт потрапляння в полон Сень Горук зміг у листівці до своєї дружини наприкінці жовтня 1916 р. Вона була написана українською, що йшло у розріз із заборонаю військової російської цензури. За правилами росіян для полонених, вони мали право надсилати листи та листівки додому лише німецькою, французькою або російською. В ній Горук сповіщав дружину про те, що він і справді потрапив в полон 30 вересня 1916 р. під час бою за с. Потутори. Він сам знаходився в м. Симбірськ і тоді ж прохав забрати усі його особисті речі, які були на зберіганні в коменданта станиці УСС у Львові отамана Михайла Волошина [39, с. 16].

По прибуттю до Симбірська С. Горук був не один, а в компанії із ще з 37-ма старшинами та підстаршинами полку УСС. Як офіцери, вони отримали належні тоді за міжнародними конвенціями умови для проживання, але все ж це була для них чужина. Будучи поза межами волі, їм важко було сприймати своє становище. Особливо бранцям допікав факт відсутності можливості молитись рідною мовою. Вибір був невеликий – або російська православна парафія, або місцевий католицький костел. Остаточний вибір для відвідин богослужіння січовиками в Симбірську зробив Горук, який обрав для цього католицький костел. За спогадами сотника О. Навроцького, така позиція Горука була категоричною. Поряд з цим, йому ніхто і не перечив, адже навіть в полоні він для всіх 37-ми полонених старшин залишався командиром [42, с. 81].

В листівках та листах до дружини Стефанії С. Горук часто скаржить на тугу як за нею, так і Батьківщиною, своїми стрільцями та родиною. Особливо болісною була для нього звістка про смерть у травні 1917 р. в Снятині. Про це Горук сповіщав Стефанію в листі від 17 червня 1917 р. В останнім листі до С. Горука дружина сповіщала, що він їй часто сниться, вона за ним щиро сумує і вона ж готова чекати на нього скільки буде потрібно. Правда сам лист С. Горук зміг отримати лише 25 серпня 1917 р. – уже після трагічної смерті своєї дружини. Її не стало 26 липня опісля того, як прогулюючись одним із парків Львова вона і її дві сестри назбирали грибів, які згодом виявились отруйними. Врятувати від отруєння вдалось лише сестру Софію [38, с. 4].

Марію та Стефанію було поховано 30 липня 1917 р. на Личаківському цвинтарі Львова. На похороні був присутнім Гриць Коссака, велике число людей, січові стрільців та 8 священників. Трагедія зі слів очевидців сколихнула все місто і тому вона зібрала декілька тисяч людей. Могила сестер Гузар, яка була на полі № 20 Личаківського цвинтаря у Львові була зруйнована як і тисячі інших комуністами в 1960-х рр. і станом на зараз є втраченою [39, с. 18].

Сень Горук зміг дізнатись про цю трагедію лише 26 серпня 1917 р. в телеграмі від свого друга, професора Львівського університету Кирила Студинського. Правда спершу ця телеграма стосувалась лише факту отруєння, але згодом, у листі від 4 серпня 1917 р., який прийшов набагато пізніше, К. Студинський сповіщав уже про смерть. Остаточно С. Горук дізнався про смерть дружини зі сторінок газети «Українське слово». Отримавши цю трагічну звістку восени 1917 р., С. Горук декілька днів був весь почорнілий, ні з ким не вів діалог, а його товариші боялись, що курінний може вчинити самогубство. На щастя цього не сталося. З іншого боку, будь-яке поняття родини зі смертю Стефанії було для нього остаточно втраченим [38, с. 5].

Сень Горук повернувся до Львова із полону 8 вересня 1918 р. разом із іншими військовополоненими з Сибіру. Спільно з ним прибув його майбутній помічник, старшина австро-угорської армії Олекса Кузьма. Горук повертався у Львів вже без відчуття дому і повністю планував віддати себе рідному за 2 роки служби полку УСС, куди невдовзі і відбув [6, с. 2 – 3].

Отже ми бачимо, щов період служби в Легіоні/полку УСС, С. Горук проявив себе як хоробрий командир, організатор роботи штабу, симпатик військової чіткості та порядку. На відміну від непопулярного у стрільців Гриця Коссака Горук заслужив у них справжню солдатську любов та повагу. Він одразу став обличчям Легіону як завдяки листівкам та пісням на його честь, так і активному його сприянню у роботі Пресової квартири УСС. Водночас полон та смерть рідних важко відобразилась на нім як особистості. Тим не менш, це не зламало в нім сили духу, яка була потрібна нації та майбутній державності в Галичині, яка от-от мала повстати з забуття.

2.3. Діяльність в УГА та ЧУГА

Осінь 1918 р. була вирішальною в долях мільйонів жителів Європи і України зокрема. Окрім того, що Четвертний Союз чітко програвав війну своїм опонентам, також були відчутні сигнали і про остаточний розпад Австро-Угорщини. В ній для галицьких українців залишалось одразу декілька варіантів. Перший передбачав боротьбу за право на федеративний устрій всередині нової Австрії, в другому була ймовірність залишитись під польською окупацією, а третій давав можливості для боротьби за власну державність. З огляду на всі три варіації, Сень Горук обрав саме третій і найбільш відповідальний як для себе, так і свого оточення.

У вересні 1918 р. досліджуваний нами діяч увійшов до складу Українського Генерального військового секретаріату. Саме УГВС готував велике збройне повстання на той випадок, якщо політичні еліти на чолі з Є. Петрушевичем та К. Левицьким не зможуть досягнути успіху. Попередньо вищезгаданий комітет, який створив І. Рудницький, вів активні переговори з українськими старшинами у піхотних полках, які дислокувались в різних містах Галичини. Окрім Львова та Перемишля, вдалось наладити контакти з українськими військовими в Коломиї, Тернополі, Станиславові, Золочеві та Бородах. Вагомо, що комітет зміг знайти однодумців у командуванні 1-го полку УСС, який тоді дислокувався у Чернівцях [34, с. 64].

Наприкінці жовтня 1918 р. в імперії Габсбургів розпочався справжній парад суверенітетів, адже свою незалежність тоді проголосили Угорщина, Чехословаччина та Югославія. Польща планувала на 1 листопада направити у Львів ліквідаційну комісію і отримати мандат на управління Галичиною. Тому напередодні Листопадового Чину, кур'єри з числа українських студентів та гімназистів вирушали в різні міста та містечка повіту із відозвою Вітовського і Горюка. В ній було звернення до впливових осіб на місцях та військових, де вказувалось, що українці повинні на місцях брати владою в свої руки та формувати комісаріати повітового і міського рівня [35, с. 35].

Щоб перешкодити таким планам, 31 жовтня 1918 р. у Народному Домі у Львові сотник Дмитро Вітовський скликав велику нараду, де були також і представники УНРади (К. Левицький, Л. Цегельський). Хоч і політики ждали дочекатись маніфесту з Відня, Д. Вітовський був проти: «Якщо цієї ночі ми не візьмемо Львів, – завтра його візьмуть поляки!» [63].

Згідно з спогадами учасника тієї наради Д. Паліїва, в розпорядженні лідерів повстання було 35 старшин та 1400 стрільців. Колишній старшина УСС в 1937 р. згадував, що виступ українців було заплановано на 4 ранку 1 листопада 1918 р. Спершу план йшов не зовсім за схемою, яку розробляв військовий комітет, адже окремі частини відмовились брати участь в акції. Однак за рахунок того, що угорські батальйони дотримались нейтралітету, а інші частини змогли захопити магістрат, пошту, намісництво, казарми 41-го піхотного полку, Цитадель та ін. ключові об'єкти, успіх був на боці українських революціонерів. В цілому, тандем Вітовського і Горука дав ті результати, які попередньо очікувались ними в ході підготовки [12, с. 2].

5 листопада 1918 р. Сень Горук обійняв посаду шефа (начальника) штабу у Начальній булаві (Начальній команді) українського війська (згодом УГА) [43, с. 461]. На цій посаді він подібно до своїх куренів УСС зміг налагодити чітке ведення документообігу, суттєво покращив внутрішню комунікацію, активно займався адміністративними справами та стабільно поповнював кадри відповідальними людьми. Часто його можна було побачити невиспаним, втомленим, але водночас завжди готовим розриватись між цивільною та військовою роботою шефа штабу всієї галицької армії [4, с. 127].

Паралельно до посади шефа штабу НКГА, він також виконував спершу обов'язки помічника коменданта, а згодом і коменданта м. Львова. Саме С. Горук ввів у Львові стан облоги для того, щоб стрільці УГА мали змогу безпечно діяти в умовах бойових дій і не наражати на небезпеку мирне населення міста. Він розпорядився, щоб в місті не відбувались будь-які масові заходи на вулицях, дозволив вечірнє пересування лише за дозволами і наказав здати населенню всю зброю у відділи української міліції [4, с. 79].

З іншого боку, після того як Д. Вітовського та Г. Коссака замінив колишній старшина регулярних військ Гнат Стефанів, його стосунки з Горуком були вкрай складними та напруженими [4, с. 269 – 270]. Тим не менш, Горук та Стефанів змогли плідно взаємодіяти аж до 10 грудня 1918 р. [55, с. 461].

Часто Горук був одним із тих, кому доводилось озвучувати в штабі незручні, але правдиві відомості. Зокрема, через те, що полк УСС не встиг вчасно прибути у Львів та отримав застарілі накази, ситуація протягом 1-2 листопада 1918 р. була вкрай критичною. Окрім того, що майже все польське населення Львова масово почало допомагати своїм бойовикам озброєнням. Була не мала проблема по взаємодії військових частин і української міліції. В цій ж обстановці він доповідав Вітовському, що з 1400 бійців станом на 2 листопада в строю залишалось лише 648 бійців (!). Це була катастрофічна цифра у порівнянні з тим, що поляки розпочали отримувати стабільні підкріплення в місті та поза його межами [4, с. 128].

Накази Вітовського та Горука щодо надання підкріплень українським військам в ті дні змогли виконати лише повітові команди в Щирці, Золочеві та Кам'янці-Струмиловій. Попри те, що 3 листопада полк УСС, якого затримали як польські залізничники, так і певна неорганізованість відправки куренів з Чернівців, дещо змінив ситуацію, все ж повернути велику кількість позицій та надійно утримувати залізничний вокзал вони уже не змогли [34, с. 71-72]. Слід також сказати, що спершу полк УСС не мав одноголосної позиції щодо відбуття до Львова. Спершу січовики розглядали варіант утримання Чернівців та Буковини перед румунською навалою. Інша половина хоч і була готова діяти, але не отримали попереднього наказу зі Львова вчасно [37, с. 160].

З погіршенням ситуації українці шукали способу порозуміння з поляками через високі втрати з обох сторін. Тому С. Горук 15 листопада 1918 р. віддав наказ про те, що наступного дня між 9:45 та 10:20 буде проїздити вулицю Сикстунською (суч. вул. Петра Дорошенка) польська переговорна делегація і вогонь по них слід не відкривати. Дозволявся Горуком стрільцям вогонь виключно у відповідь, якщо б поляки почали стріляти першими [4, с. 343].

Переговори дали обом сторонам лише короткий відпочинок. Правда якщо польська сторона змогла отримати суттєві підкріплення, то українцям з обмеженими ресурсом згодом відступила. Перед вимушеним відходом С. Горук протягом 18 листопада 1918 р. неодноразово надсилав термінові телеграми з наказами у повітові команди Снятина, Жидачева, Миколаєва-над-Дністром, Чорткова, Коломиї, Бережан, Тернополя, Станиславова та інших міст з вимогою надати негайно підкріплення і зброю [4, с. 374].

Невдовзі УГА довелось з поспіхом відступати. В ніч з 21 на 22 листопада Горук, який діяв за відсутності полковника Г. Стефаніва дав наказ на повний вивід українських військ зі Львова. Попри вмовляння вояків продовжити боротьбу за українську столицю, С. Горук неухильно вимагав виконувати наказ Начальної команди [4, с. 425-426]. Місто утримувати фізично змоги не було і тому на ранок 22 листопада 1918 р. С. Горук виводив залишки військ в напрямку с. Лисиничі. Зі Львова того дня вийшло 1500 бійців ГА [4, с. 429].

Перед відступом зі Львова, С. Горук встигши виконати для себе декілька важливих особистих справ. Ще 28 жовтня 1918 р. він уклав заповіт, де розподілив своє майно порівну на три частини. Першу частину повинен бути отримати його брат Іван (1 тис. крон), другу – сестра Марія Горук-Вагіль на ту ж суму і меблі, а ще 1636 крон мали піти на потреби товариства «Сокіл-Батько». Третя частина коштів та особистих речей повинна була за задумом С. Горука покрити витрати на різні видання товариства про пожежну безпеку. Виконавцем останньої волі у випадку смерті С. Горук вказав О. Будзиновського та К. Студинського, який отримав і архів Горука [38, с. 4].

Безумовно, що вихід зі Львова значно погіршив загальне становище УГА. Для ЗУНР було втрачено не лише столицю, а й великий транспортний вузол, який міг би сприяти логістиці. Тим не менш, різні групи військ та колишні австро-угорські полки, які влились до УГА продовжували утримувати фронт довкола Львова, на півночі та на заході від міста. В тій ситуації, яка склалась, С. Горук продовжував виконувати функції начальника штабу аж до призначення на його місце 10 грудня 1918 р. полковника Мешковського [39, с. 20].

Опісля того як в січні 1919 р. УГА була поділена на корпуси та бригади, в цій системі знайшлося і місце С. Горуку. Тут він зайняв позицію командира щойно сформованої із жителів тернопільського Опілля 3-ї Бережанської бригади УГА. Вона складалась з 3 куренів (батальйонів) піхоти, гарматного полку та окремих сотень (технічної, кулеметної та ін.). З кінця грудня 1918 р. бригада, яка ще перебувала стадії формування брала активну участь в боях за галицьку столицю. 27 грудня 1918 р. вона змогла увірватись у Львів і якийсь час утримувала приміський Сихів. Невдовзі бригаду, яка увійшла до 2-го корпусу УГА під командування М. Тарнавського, було задіяно в зимовому наступі в січні 1919-го р. та доволі активно у Вовчухівській офензиві в лютому того ж року. Опісля того, як УГА більше не мала змоги тримати позиції довкола Львова у зв'язку з прибуттям на польський фронт армії Галлера, у травні 1919 р. 3-тя Бережанська під командуванням Горука відступила з під Львова на Тернопільщину. Там же С. Горук здав пост комбрига 3-ї бригад УГА своєму товаришу і земляку, отаману О. Лисняку [39, с. 21].

Отаман С. Горук встиг взяти участь в Чортківській офензиві в червні – липні 1919 р., а опісля неї 16 – 17 липня того ж року відступити за Збруч. Тут він продовжував працювати на посаді референта з кадрових питань у Начальній команді Галицької армії (НКГА). Цю посаду він зайняв у травні 1919 р. і де-факто був начальником відділу кадрів всієї УГА. На цій ж посаді С. Горук спостерігав за спробами українських армій невдало закріпитись у Києві в серпні 1919 р. для того, щоб згодом повернути Львів. Через укладену угоду генерала УГА Кравса з білим генералом Бредовим, УГА та Дієва армія УНР були вимушені вийти з української столиці [42, с. 88].

Згодом С. Горук із сумом згадував, що пролита кров 2 тисяч галицьких бійців за Правобережжя була марною. В боях, які тепер велись як з більшовиками, так і з середини вересня з білими, УГА сильно поріділа і всередині жовтня 1919 р. мала лише 20 тисяч бійців в строю. Ще більше її почав косити і тиф, який поширився на кожну із воюючих сторін і був справжньою трагедією для України в 1919 – 1920 рр. [39, с. 23-24].

Невідомо, яку саме позицію зайняв С. Горук при укладенні М. Тарнавським договору з Добровольчою армією у Зятківцях 6 листопада 1919 р. Однак відомою є доля під час найважчого періоду в історії всього існування УГА, а саме її недовгого перебування під командуванням РСЧА. Опісля договору УГА з представниками 12-ї армії РСЧА про перехід галичан на сторону більшовиків 12 лютого 1920 р., усі її старшини та стрільці були приділені до різних частин Червоної армії. Нове формування скасувало корпусну систему УГА і утворивши 3 бригади сталось називати Червоною Українською Галицької армією (ЧУГА) [3, с. 214].

При формування Польового штабу ЧУГА на чолі з вихідцем з Снятинщини Василем Порайком, С. Горук зберіг свою посаду і став начальником відділу кадрів в ПШ ЧУГА. Безпосередньо Польовий штаб ЧУГА було розміщено в Києві, що не давало змоги вчасно взаємодіяти з всіма бригадами ЧУГА та запасними частинами. Тим не менш, С. Горук продовжував виконувати свої функції в тому ж ритмі, як і за доби М. Тарнавського. Хоч Василь Порайко високо оцінив свого земляка, але їх погляди на реформи в ЧУГА не збігались. Сень Горук не був згоден з відміною національної символіки, був противником виборності командирів, не підтримував репресії проти опозиційних старшин та ін. [39, с. 24].

Під час служби С. Горука в ЧУГА у лютому – квітні 1920 р., він почекав все глибше цікавитись політикою і в одній із штабних анкет його погляди відповідали політиці партії боротьбистів. Невідомо чи він встиг долучитись до боротьбистів, які невдовзі влились в ряди КП (б) України. Точно відомо, що 23 квітня 1920 р. він долучився до роботи 1-ї галицької партійної конференції. В ході його роботи активно обговорювалась подальша доля ЧУГА та її участь в боях за визволення Галичини від поляків. Було піддано обговоренню і політичне майбутнє краю, де вирішувалось в якому політичному статусі буде проєктована республіка – незалежною або у складі УСРР. Яким був голос С. Горука на цім зібранні, яку позицію він зайняв і взагалі в якому статусі брав участь в цім зібранні встановити не вдалось [43, с. 89].

Під час проведення конференції її учасників сповістили, що 2-га та 3-тя бригади ЧУГА під проводом комбрига Юліана Головінського намагається прориватись зі становища РСЧА на з'єднання з військами Дієвої армії УНР. Ця звістка безумовно захитала становище всередині конференції, яка з поспіхом закінчилась. Ввечері того ж дня Сень Горук наказав своєму заступнику по відділу кадрів ЧУГА, сотнику Олексі Кузьмі не ночувати разом з ним у приміщенні штабу і дістатись своєї квартири. Такий наказ Горука врятував Олексю Кузьму від арешту органами київської ЧК, який спіткав його командира в ніч з 23 на 24 квітня 1920 р. Окрім Горука в той день в Києві було заарештовано понад 1200 старшин і стрільців ЧУГА [42, с. 88].

Незважаючи на проведені арешти, в долю своїх підлеглих намагався втрутитись особисто командарм Василь Порайко. Попри те, що він оголосив усіх арештованих бійцями та командирами 14-ї армії РСЧА і в такий спосіб намагався врятувати Сень Горука зокрема. Частково наказ Порайка було виконано, адже на початку травня 1920 р. 600 галичан було етаповано до Харкова, а згодом в Казань для формування нових галицьких червоних старшин. Однак С. Горука і ще 159 старшин В. Порайко врятувати не встиг. Їх 28 квітня 1920 р. спершу було під конвоем на пароплаві по р. Десна направлено в Чернігів, а звідти залізницею в Москву [39, с. 25-26].

В Москві галицькі в'язні були етаповані в приміський табір Кожухів, який було створено ВЧК в 1919 р. Тут отамана Горука разом з понад сотнею старшин було загнано в барак № 4, де вони провели до середини липня 1920 р. Побутові умови концтабору були жахливими, як і харчування, так і ставлення до бранців з боку охорони табору. 20 травня в табір було доправлено генерала УГА Микитку, який замість того, щоб розділяти долю з своїми колишніми підлеглими, був насильно загнаний в барак № 7, де були виключно білі офіцери. Попри те, що Осипа Микиту неодноразово намагались вмовити більшовики у червні 1920 р. став командиром корпусу в РСЧА, він на відріз відмовлявся і бажав будь-якою ціною повернутись в ЧУГА, якої уже не було. Наприкінці липня 1920 р. О. Микитки в таборі більше не було [39, с. 29].

Всередині липня 1920 р. велику партію галичан було етаповано з Москви до Архангельська. Серед етапованих був і отаман Сень Горук. 10 липня 1920 р. з бухти в м. Архангельськ в напрямку Соловецьких островів було направлено велику баржу з арештантами. Попередньо на неї було встановлено часовий механізм, який спрацював на відкритій ділянці Білого моря. Серед тих, хто був на тій баржі був і отаман УГА Сень Горук [39, с. 31]. Протягом серпня – вересня 1920 р. в українській і зокрема галицькій пресі були повідомлення про те, що буцім-то С. Горук отримав посаду військового коменданта Тернополя під час створення на окупованій більшовиками території Галицької Соціалістичної Радянської республіки. 6 жовтня 1920 р. газета «Українська думка» простувала такі відомості як неправдиві [11, с. 4].

Якщо в Галичині в червні 1936 р. в пам'ять про Сень Горука товариство «Сокіл» влаштувало декілька меморіальних заходів [7, с. 5], то в радянську добу це ім'я було табуйованим. Гідна пошана цьому діячу була віддана лише після повернення Україною незалежності. Зокрема, на честь Горука в 1990-х рр. була названа рідна вулиця, де він жив і народився, а також вулиця в м. Коломия. На стіні рідної хати, де діяч прожив від народження і до вступу в Коломийську гімназію в 1887 р. встановлена пам'ятна дошка [див. додаток Б].

Отже ми бачимо, що постать Сень Горука презентує собою рідкісний приклад незламності, любові до рідної землі, глибокого патріотизму, акуратності та пунктуальності, а що головне – високої самопожертви за майбутню українську незалежність. Він жив не для слави чи багатства, а на користь суспільному благу. Пройшовши дві війни, втрату дружини та численних бойових товаришів, фактично в останні роки життя його доля була позбавлена земного сенсу. Сень Горук зміг віднайти цей сенс лише в роботі, якій віддавав всі свої сили та уміння.

В незалежній Україні і справді є місця для його пошани, публікуються нові статті про життєпис, є книга. Однак, цього не є достатньо для того, щоб ця постать не була забута. Потрібні нові назви вулиць, меморіальні таблиці, нові книги та інші публікації про життєпис цього видатного галицького українця.

РОЗДІЛ 3. Проблема висвітлення видатних постатей в історії України в підручниках

Кожна видатна постать в українській історії може стати предметом для живого обговорення на уроках історії. Так, на відміну від уроків літератури в підручниках з історії рідкісними є випадки, коли конкретній постаті присвячено окремий пункт в параграфі чи навіть весь параграф. Переважна більшість такого роду матеріалів шкільного підручника присвячена князям, гетьманам або президентам України. Це цілком є закономірним і водночас очевидним, адже за час правління того чи іншого правителя України можна відстежити основні зміни в житті населення, тренди в культурі, появу нових соціальних категорій, зміни в релігійному житті, військово-політичному та ін.

Для глибшого розуміння проблеми, слід звернутись до досліджень С. Батуріної. Зокрема, вона звертає увагу на те, що оцінка українських історичних діячів у підручниках сусідніх держав – Росії та Польщі – не є нейтральною, а значною мірою зумовлена національними особливостями історіописання та політичними інтересами цих країн. Вона підкреслює, що інтерпретація минулого у навчальній літературі формується не лише на основі наукових підходів, а й під впливом усталених історичних традицій і державної ідеології, що визначає пріоритети історичної пам'яті.

Дослідниця зазначає, що польські та російські підручники приділяють значну увагу тим постатям української історії, які відіграли помітну роль у розвитку чи трансформації історичних процесів у самих цих країнах. Так, фігури Богдана Хмельницького та Івана Мазепи отримують у них порівняно ширше висвітлення – однак це висвітлення відбувається крізь призму національних інтересів відповідної держави. У російській історіографії Хмельницький зазвичай подається як ініціатор «возз'єднання з Росією», тоді як у польській – як рушій козацького повстання, що призвело до ослаблення Речі Посполитої. Мазепа ж, відповідно, сприймається Москвою як «зрадник», а в Польщі – як символ прагнення українців до самостійності [15, с. 104].

Інші постаті української історії, менш пов'язані з політичними чи військовими подіями, які мали безпосередній вплив на Польщу чи Росію, залишаються на периферії уваги цих підручників. Батуріна відзначає, що навіть якщо їхні імена згадуються, то це здебільшого робиться побіжно, у межах інформаційного контексту, без спроби глибшого аналізу їхнього внеску в розвиток української державності чи культури. Попри це, дослідниця вказує, що суспільне сприйняття українських історичних постатей у Польщі не обмежується шкільними програмами. Вона наводить результати соціологічного опитування 2002 р. серед польських учнів, які засвідчують наявність певних уявлень про «героїв української історії». Молодші школярі називали серед них Богдана Хмельницького, Симона Петлюру та сучасних спортсменів, тоді як старші – Северина Наливайка, Петра Дорошенка й Степана Бандеру. Студенти ж найчастіше згадували Тараса Шевченка, Петра Сагайдачного, Максима Кривоноса, Івана Виговського та Адама Кисіля [15, с. 115-116].

В цілому бачимо, що за спостереженням С. Батуріної, історична свідомість у сусідніх з нами країнах формується під впливом національних історіографічних традицій та політики національної пам'яті, але водночас у молодіжному середовищі зберігається інтерес до української минувшини. Це свідчить про потенціал для розвитку діалогу між культурами пам'яті, який би дозволив подолати політизовані стереотипи та створити більш об'єктивний образ української історії в регіональному контексті.

Цікавими в цім контексті є спостереження С. Кобути відносно образу гетьмана І. Виговського Науковець зауважує, що в українських шкільних підручниках з історії України образ гетьмана України Івана Виговського зазнає поступової трансформації під впливом розвитку сучасної історіографії. З його ж слів змінюється не лише фактологічна база, а й саме трактування політичного курсу гетьмана – від традиційно суперечливого до більш виваженого, без стереотипів. Він вважає, що в такий спосіб автори сучасних навчальних матеріалів намагаються спиратися на новітні наукові дослідження, корегуючи усталені оцінки та вводячи в обіг нові інтерпретації подій [28, с. 154].

Вищезгадані тенденції на думку С. Кобути є позитивними сигналами. Він переконує, що це є свідченням про більшу відкритість і демократичність у підходах до відбору фактів і джерел. Різні авторські колективи, які працюють над створенням підручників, дедалі частіше демонструють готовність використовувати здобутки українських та зарубіжних істориків, що дозволяє учням отримати більш об'єктивне уявлення про добу Виговського. Водночас дослідник зауважує, що частина підручників і далі відтворює застарілі уявлення про політику гетьмана. Зокрема, трапляються спрощені трактування його курсу як «зради Москві» або як «незрозумілого маневру», без належного урахування складності політичної ситуації середини XVII ст. На думку автора, такі інтерпретації зводять нанівець прагнення історичної науки до об'єктивності, оскільки залишаються в межах старих ідеологічних схем [28, с. 157].

З огляду на ближчу нам хронологію, постаті українських діячів XX – поч. XXI ст. часто є на зображеннях в українських підручниках. Окремим присвячена коротка історична біографічна довідка. До прикладу, в підручнику В. Власова та С. Кульчицького з історії України за 2018 р. в § 1 «Україна напередодні Першої світової війни. Початок воєнних дій на території України» є біографічні довідки та фотографії співзасновника УНДП К. Левицького (1859 – 1941) [72, с. 12], другого командира Легіону УСС, отамана Михайла Галущинського (1878 – 1931) [72, с. 13], журналіста, одного із ініціаторів створення Союзу визволення України Андрія Жука (1880 – 1968) [72, с. 14].

В § 2 «Україна в роки Першої світової війни» є біографічна довідка про командира Легіону/полку УСС в 1915 – 1916 рр. Гриця Коссака (1882 – 1939) [48, с. 21]. Оглядаючи § 4 «Зміни в повсякденному житті під впливом Першої світової війни» можна знайти цікаву біографічну довідку про першу українську жінку-офіцера, хорунжу УСС Олену Степанів (1892 – 1963). На відміну від життєпису Г. Коссака та М. Галущинського, в довідці на О. Степанівну можна знайти відомості про її точне місце служби та звання на період служби в Українській галицькій армії [72, с. 32]. Кожна із цих довідок дає лише короткі відомості про те, яку посаду займав діяч згідно з темою параграфу.

Звертаючись до публікації Богдана Темірова про образ С. Бандери в підручниках, звертаємо увагу на наступне. По-перше, він зазначає, що якщо на початку незалежності згадки про Бандеру були обмежені кількома епізодами – передусім подіями навколо розколу ОУН та проголошенням «Акту відновлення Української Держави» 30 червня 1941 року, – то з часом його образ набув більшої глибини й системності. Теміров підкреслює, що у новіших виданнях шкільних підручників з'являється спроба представити Бандеру не лише як символ боротьби, а й як складну історичну особистість, чия діяльність мала вплив на формування українського визвольного руху. Деякі автори – зокрема О. Струкевич, М. Мудрий та О. Гаркуша – подають доволі повну біографічну довідку, висвітлюють обставини створення ОУН(б), її програмні засади та роль Бандери у становленні руху Опору під час Другої світової війни [46, с. 90].

З іншого боку Б. Теміров зауважує, що в підручниках відчутна певна однобічність у висвітленні пізнішого етапу життя Бандери. Період від 1944 р. до його загибелі в Мюнхені, як правило, подається побіжно або взагалі опускається. Частина авторів обмежується лише згадкою про вбивство політичного діяча агентом радянських спецслужб, що, на думку дослідника, позбавляє школярів розуміння контексту повоєнної діяльності українського підпілля та еміграції. Окремо Теміров наголошує на проблемі відсутності у шкільних програмах і підручниках розділів, присвячених українській діаспорі другої половини ХХ ст. і визвольному руху того часу [46, с. 92].

Дослідниця Наталія Пасічник у своїй публікації зауважує, що автори сучасних шкільних підручників з історії України при вивченні вітчизняного національно-визвольного руху сер. ХХ ст. зосереджують увагу на основних етапах, подіях та постатях руху, розкриваючи його формування у міжвоєнний період, розвиток у роки Другої світової війни та в повоєнний час. Водночас вона підкреслює, що, попри достатню інформативність, подання матеріалу в більшості підручників має здебільшого політично-військовий характер, тоді як духовний, культурний та повсякденний виміри українського національного руху опору залишаються майже поза увагою [40, с. 606].

Дослідниця вважає, що у висвітленні діяльності лідерів ОУН, зокрема Степана Бандери та Андрія Мельника, автори часто обмежуються короткими біографічними згадками, не розкриваючи їхньої ролі у післявоєнний період. Пасічник також акцентує на проблемі узгодженості фактологічного матеріалу: у різних підручниках трапляються розбіжності у датах та трактуванні окремих подій – наприклад, у визначенні часу створення УПА чи в назві республіки, проголошеної Тарасом Бульбою-Боровцем. В цілому Н. Пасічник вважає, що для формування цілісного і головне якісного уявлення про український національно-визвольний рух доцільніше було б подавати його як окремий тематичний блок, що охоплює увесь період Другої світової війни, без штучного поділу матеріалу на фрагменти. Такий підхід, на думку дослідниці, сприяв би глибшому розумінню цього явища як комплексного політичного, соціального й культурного феномену української історії [40, с. 606].

Не менш вагомою є і проблема висвітлення ролі церковних діячів у вітчизняній історії. До прикладу, дослідниця Ю. Литвиновська зазначає, що сучасні підручники з історії України демонструють чітку тенденцію до більш ґрунтовного та збалансованого висвітлення ролі релігійних діячів і церковних інституцій. На її думку, у порівнянні з радянським періодом, коли релігія трактувалася виключно як негативне явище, сучасні українські автори навчальних видань прагнуть показати як позитивні, так і суперечливі аспекти впливу духовенства на історичний розвиток українського суспільства на тих чи інших етапах становлення [36, с. 141-142].

Дослідниця звертає увагу, що сучасні підручники детальніше розкривають процеси формування та розвитку Української православної церкви (УПЦ МП) і Православної церкви України (ПЦУ), підкреслюючи участь духовенства у національно-визвольному русі. На думку Ю. Литвиновської, постаті митрополитів, церковних просвітників і моральних лідерів подаються не лише як релігійні авторитети, а й як культурні, освітні та громадські діячі, котрі зробили вагомий внесок у становлення національної ідентичності та формування системи духовно-етичних цінностей [36, с. 142].

Іващенко та Куликов у своїх спостереженнях наголошують, що сприйняття історичної епохи у шкільних підручниках часто відбувається через призму біографій окремих особистостей, які стали символами свого часу. На їхню думку, саме через постаті, що діяли, мислили й творили у конкретних історичних умовах, формується уявлення учнів про ключові цінності та моральні орієнтири. Тому образи історичних діячів, представлені в навчальних виданнях, мають значний виховний потенціал, задаючи певну систему оцінок – від позитивних до негативних.

Дослідники зазначають, що у підручниках для 10 класу найбільше уваги приділено українським національним лідерам: Симон Петлюра згадується 45 разів, Володимир Винниченко – 34, Михайло Грушевський – 25, Павло Скоропадський – 24. Поруч із ними представлені лідери російського Білого руху: Антон Денікін (27 згадувань) та Петро Врангель (13), а також лідер українського анархізму Нестор Махно (21). При цьому радянські діячі: Володимир Ленін та Християн Раковський – по 15 згадувань, Лев Троцький – 8. У підручниках для 11 класу найчастіше згадується Микита Хрущов (62 рази). Інші постаті згадуються рідше: Йосип Сталін – 48, Леонід Кучма – 35, Михайло Горбачов – 25, Леонід Кравчук – кількість згадувань менше деталізується, але в тексті підручника він поданий позитивно. Дещо менше уваги приділено Леоніду Брежнєву – лише 12 згадувань, що, на думку дослідників, пов'язано з відсутністю помітних історичних дій. До «героїв» включено також українських націоналістів: Степан Бандера (12 згадок) та Павло Шелест (18), який подається як поборник українізації [25, с. 81].

Загалом, дослідники Іващенко та Куликов підкреслюють, що кількісна різниця та контекст згадувань свідчать про цілеспрямоване формування системи історичної пам'яті: акцент робиться на тих постатях, що символізують державотворення, модернізацію та українське національне відродження, тоді як суперечливі особи подаються для розвитку критичного мислення учнів. Правда коли була опублікована стаття (2012), в тодішній Україна кожна із цих постатей набирала регіонально як позитивне, так і негативне сприйняття [25, с. 82].

Правда якщо Куликов та Іващенко в 2012 р. акцентували увагу на контент-аналізі підручників з історії, то в 2024 р. В. Фенич зосередився на не менш цікавім завданні. В його публікації простежується критичне ставлення до способу, у який постать президента о. Августина Волошина (1874 – 1945) та події навколо Карпатської України представлені в українських шкільних підручниках з історії [49, с. 88].

Дослідник наголошує, що, попри песимістичні оцінки деяких істориків, зокрема Е. Гийдела, тема Карпатської України в сучасних освітніх матеріалах не є маргіналізованою. Навпаки, вона посідає помітне місце в національних історичних наративах, починаючи від підручників О. Гісема й О. Мартинюка і завершуючи узагальнюючими працями провідних українських та зарубіжних істориків – О. Субтельного, А. Каппелера, Е. Вілсона, С. Єсельчика, С. Плохія, Я. Грицака, а особливо П.-Р. Магочія. Дослідник акцентує на відсутності методологічного консенсусу щодо інтерпретації цих подій. Історики, на його думку, і досі балансують між двома образами: документально підтвердженим – який постає з офіційних джерел і реалістично відображає діяльність уряду Карпатської України та А. Волошина, – і глорифікованим, сформованим під впливом комеморативних практик незалежної України. Останній часто виявляється продуктом політичної доцільності й ідеологічних потреб, що спотворюють історичну перспективу [49, с. 104].

На переконання В. Фенича, такий підхід не лише ускладнює об'єктивне розуміння ролі Августина Волошина як державного діяча, а й створює історіографічний стереотип, який важко подолати без ризику суспільного осуду. Дослідник нагадує, що завдання історика полягає не у відтворенні міфів, навіть патріотичних, а у пошуку історичної правди, спираючись на факти та критичний аналіз джерел. В цілому В. Фенич вважає, що виховання молодого покоління українців, яке набуває громадянської зрілості, повинно ґрунтуватися не на героїзованих легендах, а на реалістичному баченні минулого. Лише так історія може залишатися не інструментом ідеології, а простором для осмислення складного досвіду нації [49, с. 104].

Вагомою проблемою сучасних вітчизняних підручників з історії України є і те, що в них на думку Г. Буткалюк постатям відомих діячок (тобто жінкам в історії України та світу – *О. С.*) приділено вкрай мало уваги. Дослідниця звертає увагу на те, що співвідношенням присутності жіночих постатей у порівнянні з чоловічими в підручниках з історії є вкрай мізерним – лише 1 жінка на 30 чоловічих історичних постатей. Водночас присутність в підручниках з історії таких постатей як Жанна-Д'арк, Маргарет Тетчер, Єлизавета І, княгиня Ольга, Леся України та ін. на думку дослідниці є закономірним явищем з врахування їх ролі в розвитку людства [18, с. 33].

З іншого боку, Г. Буткалюк переконана, що наявний дисбаланс у кількості постатей в шкільних підручниках з історії створює низку стереотипів та почуття неповноцінності в дічаток, які можуть себе вважати менш цінними спеціалістами, аніж ними можуть бути хлопці на українському ринку праці [18, с. 36].

Проблему, яка була піднята в Г. Букатлюк в 2014-му р. цього річ продовжила С. Вакулик. В своїй публікації вона продовжує думку Букатлюк про те, що жіночі досягнення в історії часто применшують та подають менш значимими за чоловічі. Софія Вакулик вважає, що вагомою проблемою гендерного дисбалансу відносно історичних постатей в підручниках може бути свідомо або несвідомо неухважність авторів відносно жінок. Як приклад дослідниця наводить сімейні фотографії проф. М. Грушевського з родиною, де його дружина зазначена без імені та роду занять. Таку форму підписів дослідниця вважає незграбною, адже пані Марія Грушевська є доволі відомою як українська перекладачка [19, с. 82].

З врахування того, що дослідження Г. Букатлюк базувалось на підручниках, які були написані до 2014-го р., дослідження С. Вакулик про підручники 2017 – 2018 рр. доказує, що проблема гендерного дисбалансу в них залишається незмінною. На думку С. Вакулик така ситуація негативно відображається на підлітках у період формування світогляду та розвитку переконань щодо основних моральних принципів [19, с. 83].

Що ми в цілому бачимо? По-перше, образи національних героїв часто базуються на стереотипах і їм не надається достатньо уваги в підручниках. По-друге, короткі історичні довідки хоч і дають змогу зрозуміти значення постаті в тій чи іншій епосі, але вони не є вичерпними. На думку автора дослідження, слід до таких довідок долучати QR-коди на перевірені джерела інформації про ту чи іншу персоналію. В цьому випадку було б доречним долучення посилань як на електронні ресурси енциклопедичного вмісту на кшталт добрих та вибраних статей на порталі Вікіпедія, енциклопедичних гасел з такого авторитетного джерела як Енциклопедія сучасної України (онлайн). Окрім того, що вона стабільно доповнюється, саме через її гасла, які можуть бути включені у ідентифікатори Вікіпедії, інформація стає достовірною та позбавленою потенційно можливих маніпуляцій [26, с. 83].

Звичайно, що в сучасному ракурсі інформаційних технологій Вікіпедія часто сприймається як ненадійне і водночас неавторитетне джерело. З іншого боку, стандарти Вікіпедії зразка умовного 2007 – 2012-го та рівень її редагування в 2020-х рр. суттєво інший. До неї щодня долучаються нові користувачі, які мають бажання змінювати тексти на краще. Певна частина з них опановує навички якісного текстологічного та ілюстративного оформлення за правилами порталу і згодом отримує права патрульних. Саме ці патрульні затверджують статус статті. В компетенціях адміністраторів є надання статусу тій чи іншій публікації доброї або вибраної.

Звернемо увагу на те, що станом на 23 жовтня 2025 року у статті про Сеня Горука був статус доброї статті. Така позначка на Вікіпедії означає, що обсяги та якість оформлення відповідає тому, щоб публікація могла бути в переліку статей, які можна безпечно читати. Також, така публікація має і додаткове просування на центральній сторінці порталу. В цьому випадку є слушною думку патрульного Вікіпедії (станом на 2019-й р.) Олександра Гаврика про те, що для статусу «доброї» або «вибраної статті» може не бути достатньо одного автора. Часто статті з таким високим статусом є доробком колективним і є результатом певної «батьківської турботи» [61].

Чи варто вчителям, історикам та краєзнавцям звертатись до авторів шкільних підручників з проханням, щоб туди було долучено більше постатей і в тому числі того ж Сеня Горука? Навряд чи. Вся справа в тім, що підручник не є заміником знань, а радше зручним навігатором та картою у світі систематизації. З іншого боку, якісь кадри з присутністю старшин УСС та в тому числі досліджуваного нами діяча можна було б долучити до ілюстративного матеріалу в підручниках. Особливо це актуальним є після того, як весною 2025 року діаспорний дослідник Василь Лопух став автором великого електронного фотоархіву Легіону Українських Січових Стрільців на декілька тисяч раніше невідомих фото цього підрозділу [66].

Матеріали з віднайденого вище архіву Легіону УСС на регіональному рівні можуть стати хорошою опорою для того, щоб писати нові краєзнавчі праці і зокрема підручники. Враховуючи те, що після 2022 р. в нашій області поглибилось питання щодо вивчення та розвитку туристичного потенціалу чотирьох етнозон області (Покуття, Опілля, Гуцульщина та Бойківщина), саме над Покуттям в контексті нашої теми можна збільшити такі можливості. Окрім того, що це можуть бути підручники про сам регіон, його історію, мову, релігійне життя та сучасність, це може бути і абетка для факультативної дисципліни в школах Покуття.

Можливо, що з поглибленням вивчення різних сильних історичних постатей краю, осягненням його природніх багатств та нереалізованих потенціалів, наші майбутні учні могли б ставати авторами нових стартапів та знаходити ідеї для створення інвестиційного клімату на Покутті. Не дарма В. Великочий у своїй монографії «Покуття: ескізи з пограниччя» вказує, що для таких назрілих змін в покутському регіоні потрібно створити спеціальну адміністрацію для управління ресурсами в межах туристично-рекреаційної зони «Дністерський каньйон». Під егідою такого органу влади на думку В. Великочия можна було б створити взаємовигідні умови для влади та бізнесу, які б створили численні робочі місця, а для освітян дали новий поштовх для патріотичної та краєзнавчої роботи з молоддю [20, с. 186].

Отже ми бачимо, що проблема постатей в історії на сторінках шкільних підручників є актуальною і часто піднімається в історіографії. В переважній більшості випадків це короткі біографічні довідки з фотографією і описом значимості персоналії на тому етапі життя, який сумісний з тематикою параграфу в шкільному підручнику. З іншого боку спостерігається певний гендерний дисбаланс стосовно наявності інформації про історичних діячок, яких висвітлюють в рази менше, аніж постатей-чоловіків. В окремих випадках ці довідки можуть займати декілька абзаців, містити корисні посилання. Однак, з огляду на сучасні інформаційні та стилістичні тенденції, такі матеріали потребують QR-кодів з посиланнями на перевірені ресурси. Саме в такий спосіб дітям можна привити інтерес до історії крізь призму історичних біографій.

Відносно постаті Сеня Горука, то в цілому бачимо, що висвітлення такого життєпису було б більш доречним в окремому краєзнавчому підручнику. Такий підручник є необхідністю в умовах того, що опісля початку російсько-української війни в 2014-му р. посилилась увага в освіті до героїко-патріотичного виховання. З врахування цієї ситуації бачимо, що і створення відповідних умов для покращення соціально-економічного становища на Покутті зможе дати і новий поштовх для якісно нових результатів у сфері історико-краєзнавчої та героїко-патріотичного виховання.

РОЗДІЛ 4. Методика використання матеріалів дослідження у шкільній та позашкільній роботі вчителя

Історичні постаті є тими компонентами в навчальному процесі у школі, які формують цілісну картину для розуміння того чи іншого етапу в історії. Саме крізь призму життєпису, творчої спадщини та професійної діяльності окремо взятого героя можна сформувавши краще відчуття епохи, часу та перспектив геополітичного розвитку в сучасній Україні. У випадку з Сенем Горуком бачимо, що вивчення таких постатей є вагомими як для істориків, так і для освітян. Для останніх – це хороший приклад в системі героїко-патріотичного виховання в урочній системі та об'єкт для досліджень в позакласній гуртковій роботі.

Як і згадувалось в попереднім розділі роботи, Сеню Горуку не було присвячено ані короткої біографії, ані належної згадки в українських підручниках. Ймовірно, що через недостатню увагу до постаті в історіографії та масовій культурі, вона не змогла віднайти відображення в навчальних матеріалах. Тим не менш, ми можемо його згадувати під час уроків в ході таких тем з історії України (10-й клас) як «Україна напередодні Першої світової війни. Початок воєнних дій на території України», «Україна в роки Першої світової війни», «Українські січові стрільці – перше в новітній історії національне військо», «Західноукраїнська Народна Республіка та «Реставрація УСРР. Радянсько-польська війна. Розгром військ Петра Врангеля» [72, с. 3].

Якщо взяти до увагу першу з названих нами тем, акцент уваги до Сеня Горука можна сконцентрувати на його ролі в рекрутингових кампаніях на Прикарпатті в серпні 1914 р. Аналізуючи переваги та недоліки сучасного рекрутингу до різних підрозділів сил оборони України (СОУ), учні можуть у формі порівняльної таблиці порівняти рекрутинг до лав Легіону УСС в серпні 1914 р. з такими ж заходами, які ведуться в Україні зараз. Для конкретного прикладу, можна взяти цей кейс у 12-й бригаді спецпризначення НГУ «Азов».

Окрім порівнянь, слід показувати як переваги, так і недоліки цих заходів. Також, учні можуть звернути увагу на те, що отаман Сень Горук та підполковник НГУ Юрій Гаврилишин («Мілан») є земляками, адже Ю. Гаврилишин є уродженцем с. Іллінці колишнього Снятинського району [62].

Опісля проведених порівнянь, учні можуть висловити власні спостереження, обговорити ситуацію довкола рекрутингу в Україні і оцінити перспективи його розвитку. Порівняння доль цих двох героїв історичної Снятинщини можна провести і в рамках позакласної діяльності. Це може бути як оглядовий короткометражний відеоролик з елементами краєзнавчої розвідки (коротка біографічна довідка, учнівські реконструкції подій та ін.), так і повноцінна конкурсна наукова робота в системі МАН.

З огляду на те, що такі роботи стають актуальнішими, на нашу думку слід дотриматись наступних алгоритмів. По-перше, слід правильно сформулювати тему для конкурсного дослідження. Вона повинна містити в своїй назві як прив'язку до конкретного героя, так і мати чітко визначені хронологічні рамки. В нашій випадку йде мова про життєпис Сень Горук (1873 – 1920), де звісно можна наводити і певні аналогії з сучасністю. Зокрема, ними можуть бути сучасні герої російсько-української війни. По-друге, мета такого дослідження буде виходити як з теми, об'єкту та предмету. При формулюванні мети необхідно вказати і актуальність такої праці для сьогодення, обґрунтувати мотиви для її написання та сформулювати 3 – 4 основні завдання [80, с. 13-14].

По-третє, саме у завданнях дослідження можна відобразити, які саме результати дослідження учень намагатиметься досягти за час написання та оформлення супутніх матеріалів. В цьому випадку мова йде про створення на додачу до тексту мультимедійної презентації на 15 – 20 слайдів та постеру з основними відомостями про роботу. У самих завданнях важливо дотримуватись чіткості та не відходити від теми дослідження. Самі ж завдання будуть поділятися на основні та допоміжні. В більшості випадків, основними будуть перші два із загального переліку завдань роботи, а ще 1 – 2 виконуватимуть роль допоміжних. В окремих випадках є і винятки [79].

При створенні учнями краєзнавчих досліджень, вагомо пояснювати учням методичну складову таких робіт. Саме через вдалий підбір методології завжди можна створити те дослідження, яке буде корисним і результативним. Водночас при цій підборі важливо, щоб методи були підібрані під поставлені попередньо завдання роботи. За таких обставин, потрібно буде показати аналіз науково-теоретичних джерел. При здійсненні такого ходу робіт потрібно буде залучати методи аналізу, синтезу та критичного підходу до проблеми. Необхідно буде використати статистичний, описово-порівняльні методи, а також кластерний та факторний аналізи [73, с. 73]. Можливо потрібний буде і метод датування, адже це при вивченні постаті Сеня Горука потрібне буде уточнювати дату побудови його рідної хати та подальших реконструкцій обійстя в Снятині [див. додаток Б].

При реалізації історико-хронологічного методу в учнівськй дослідженні можна буде дотриматись хронологічної послідовності, де звісно можна відхилитись від безпосередньої хронології подій. Як згадувалось вище, такий крок можна буде зробити для кореляції подій минулого з сучасними реаліями. Тим паче, що такий маневр в роботі як підсилить її значимість, так і підвищить шанси на успіх. Водночас не слід забувати про систематичність текстологічного наповнення роботи і про дотримання методу дедукції, де необхідно складати фактаж в єдиний ланцюг подій. Саме за допомогою дедукції ми спільно з учнями зможемо формувати цілком логічні висновки по результатах проведеного конкурсного дослідження [23, с. 98].

Одним із ключових методів в рамках конкурсних робіт можна вважати метод дефініцій. Він сприяє чіткому розмежуванню термінології в роботі під час її написання. Для відтворення духу часу, в тому числі через той же стрілецький побут, символіку, образи в тогочасній культурі та ін., слід звернутись до методу дискурс-аналізу. Не менш цінним є і метод контент-аналізу, який можна застосувати при обробці тих чи інших матеріалів доби, яка буде досліджуватись в ході написання роботи. При цьому не слід забувати і про метод багатовекторності [23, с. 101].

Чому вагома багатовекторність? Насамперед тому, що саме дослідження повинно охоплювати різні вектори в своїй текстовій частині. До прикладу, коли буде писатись конкурсна робота про того ж Сеня Горука, це паралельно і висвітлення особливостей гімназійної та університетської освіти в Галичині, огляд злетів і падінь в історії Легіону/полку УСС, аналіз побуту українських військовополонених в Сибіру, огляд трагедії УГА як ЧУГА в 1920-му р. та ін. аспекти. Водночас, при пошуках аналогій ми повинні показати, що традиції української боротьби за незалежність продовжуються і в нашій часі [16, с. 36]. Саме на прикладі підполковника Ю. Гаврилишина можна продемонструвати, що низка поглядів Сеня Горука стосовно людиноцентричності у війську живе серед його земляків у сучасній війні з росією [60]. Водночас при реалізації аксіологічного методу дослідження (пошук істини), вагомо зберігати історизм впродовж всієї роботи [23, с. 102].

Зберігання історизму при написанні такого роду робіт важливим є тому, що через стрімкий розвиток штучного інтелекту часто низка історичних фактів часто подається неправдиво або з повною вигадкою. Тому при написанні конкурсних робіт потрібно застерігати учнів від використання такого роду цифрових інструментів або ж пояснити яким чином їх слід використати. На нашу думку, GPT може стати зручним при спробі відтворити портрет Сеня Горука у мирний час. Оскільки зображень цього періоду майже не збереглися, при правильно сформованій команді для ШІ, можна отримати реконструкцію портрету діяча. З іншого боку, дослідники роботи вчителів історії з цифровими інструментами закликають не зловживати таким видом діяльності [27, с. 48].

З їх точки зору було б логічніше, якби учні могли навчитись відрізняти правду від брехні у згенерованому в GPT чи іншій платформі повідомленні [17, с. 21]. Це можна перевірити не лише в ході уроку (практичного заняття), які б стосувався проблеми легіону УСС, біографії С. Горука чи іншого старшини, а й під час позакласних гурткових можливостей. Особливо це буде актуально тоді, коли про переваги та недоліки при використанні ШІ в конкурсній роботі буде згадано в одному із слайдів презентації або у постері для захисту.

Доволі вагомим є і метод спадковості, де потрібно враховувати метод спадковості, де ми враховуємо напрацювання попередніх дослідників та вдосконалюємо ті напрямки, які не були розвинуті ними. Водночас при формуванні хронологічних рамок слід виділяти як верхньої рамки (життя до 1914 р. у випадку досліджуваного діяча), так і нижньої (до 1920 р.). Певні відхилення від цих меж, як і зазначалось вище – це спосіб посилити актуальність роботи і зробити її ближчою до наших днів [16, с. 34].

Описуючи методологію, не треба забувати і про якісну обробку джерел. Саме правильне і результативне опрацювання того чи іншого корпусу джерел може стати ключовою запорукою успіху в нашого конкурсанта. З врахування того, що можливості в цьому напрямку не є обмежені, слід враховувати декілька вагомих моментів. По-перше, архівний корпус джерел про С. Горука є обмежений в доступі. Окрім окремих матеріалів у ЦДАВОУ, опрацьований нами в 2-му розділі дослідження фонд № 385 ЦДІАЛ не є оцифрованим і лише частково опублікований попередніми дослідниками цієї постаті. По-друге, при використанні тих чи інших статей з електронних репозиторіїв, опрацювання бібліотечних та музейних фондів значно підсилить роботу не менше, аніж це могли б зробити архівні матеріали. По-третє, учні можуть проводити і польові дослідження шляхом запису інтерв'ю з сучасними жителями будинку діяча в Снятині, з істориками, краєзнавцями, військовими та іншими групами респондентів. Частину результатів польової роботи можна було б виокремити в соціологічне дослідження на 5-7 запитань по темі роботи.

Звісно, що вчитель має змогу забезпечити учня всіма матеріалами, але не в повнім обсягу. Саме ми як вчителі повинні стимулювати наших вихованців до самоосвіти та самоорганізації. Ми повинні радше служити їм як помічниками та порадиниками, які завжди можуть вивести їх на потрібний шлях. Водночас сфера цифрових сучасних технологій не дає повноцінної можливості написати таку роботу не виходячи з дому або школи. Саме тому кожне відвідування музеїв, бібліотек та інших локацій, які матимуть вагу в роботі будуть вкрай вагомими в межах всього конкурсного шкільного дослідження.

Звісно, що написання короткої конкурсної роботи може будуватись не лише виключно на постаті Сеня Горука. До прикладу, він може бути постаттю, яка буде описана в конкурсній роботі про українських легіонерів зі Снятинщини. Використовуючи дані з довідника П. Сіреджука [57], можна було б відтворити загальний портрет покутського січовика. Однак, чи варто це робити саме крізь призму конкурсної роботи?

На наш погляд, більш доречним для такого проєкту можуть бути наступні види робіт. По-перше, це есе, яке можна написати на тему «Сень Горук – ідеал воїна та громадянина», «Українські Січові стрільці були останніми українськими лицарями в нашій історії чи ні?», «Гідний історичний приклад з Першої світової війни», «Чи актуальними є зараз спортивно-пожежні організації?» і т. д. В межах кожної з тем на есе, яке нами пропонується можна як розкрити творчі здібності учнів, так і розвинути в них навички критичного мислення. Саме при написанні есе учні можуть структурувати власні точки зору, висловити свої думки та погляди на історичне минуле, дати собі оцінку дій, проаналізувати свої переваги чи недоліки. Есе є також хорошим методом роботи, де можна налагодити зворотній зв'язок між вчителем та учнем і між учнями між собою під час публічного читання їх творів [75, с. 24].

По-друге, учні можуть отримати як завдання для уроку історії в 10-му класі, так і у позакласній гуртковій роботі проєкти, де можна врахувати постать Сеня Горука. До прикладу, з врахування того, що туристичний потенціал Івано-Франківщини посилюється як один із наслідків пандемії COVID-19 (2020 – 2021), так і сучасної повномасштабної війни, одним із таких проєктів може бути про УСС. В нім учні за допомогою цифрових інструментів створюють інтелект-карту, працюють над презентацією і за допомогою GPT чи інших платформ моделюють перспективи меморіалізації та музеєфікації об'єктів австрійської доби. Серед них можуть бути пропозиції по встановленню меморіальної дошки на честь Сеня Горука на стінах колишньої Коломийської гімназії, де він навчався та на вулиці в його честь в Коломиї. В ході проєкту учні можуть розробити і план музейної експозиції на честь діяча [73, с. 144].

Для виконання проєкту можливо доведеться ініціювати як віртуальну, так і оффлайн-екскурсію Снятином чи Коломиєю. Як відомо, саме шкільна екскурсія є тим методом і засобом, який найкраще зближує шкільний колектив. Особливо це стає актуальним тоді, коли всередині класу є певні конфліктні ситуації, непорозуміння та поділ на невеличкі групи за інтересами чи моральними лідерами. У нашій випадку, це і можливість краще ознайомити дітей з історією рідного краю, посилити їх інтерес до героїко-патріотичного минулого і виховувати в них культурну компетентність. Що ж власне буде в нагоді при формуванні маршруту містом Снятин?

Насамперед потрібно скласти детальний маршрут, який передбачатиме пішу екскурсію вздовж історичного центру містечка. Окрім відвідин трьох провідних музеїв (літературно-меморіального музею Марка Черемшини, Художньо-меморіального музею Василя Касіяна та музею визвольних змагань Снятинщини імені полковника УПА Василя Андрусяка), підйому на Снятинську ратушу, прогулянки історичним центром та відвідин провідних святинь міста, можна також і відвідати рідну вулицю Сеня Горука, можна зробити групове фото на фоні його рідної хати. З врахування того, що це не є музейний об'єкт, а приватне помешкання, детальніше можна буде розпитати про діяча в трьох вищезгаданих музеях. При відвідинах вулиці Горука в Снятині, де встановлена на рідній хаті меморіальна дошка на честь діяча, перед учнями можна поставити такі запитання як:

- чи можуть вони без допомоги інтернет-ресурсів сказати точну, приблизну дату або період встановлення меморіальної дошки?
- чи правильно вказані роки народження діяча на дошці?
- якщо дошка перебуває у незадовільному стані, то куди на думку учнів слід звернутись із зверненням або письмовим запитом? [див. додаток Б].

За основу для проведення екскурсії Снятином можна взяти маршрут «Стежинами членів «Покутської трійці», який було реалізовано для групи СОІ-11 3 червня 2018 р. в м. Снятин, с. Русів Снятинського району, с. Торговиця Городенківського району та в м. Коломия Івано-Франківської області [10, с. 7].

Правда якщо в Снятині меморіальна дошка була встановлена ще в 1994-му р., то у Львові на будинку, де проживав Сень Горук в 1900-х – 1910-х рр. такої дошки досі немає. Немає також і вулиці у столиці Галичини на його честь. Для того, щоб виправити таку помилку, учні можуть спільно з вчителем:

- ініціювати і написати звернення до міськради Львова (ЛМР) та Львівської обласної державної адміністрації (ЛОДА) щодо увіковічення пам'яті про одного з найвидатніших жителів галицької столиці;

- ініціювати спільно з львівськими громадськими активістами Львова петицію на сайті ЛМР щодо відповідних кроків щодо увіковічення пам'яті, створення кенотафу на Янівському або Личаківському цвинтарі;

- за допомогою цифрових інструментів і співпраці з дизайнерами створити макет меморіальної дошки чи кенотафу на честь Сеня Горука.

Власне меморіальні дошки є добре відомим і закономірним методом для увіковічення пам'яті про визначних постатей міста, села чи держави. Особливо попит на цей вид історичної пам'яті зріс опісля проведення АТО-ООС, так і повномасштабної війни РФ проти України. Станом на зараз лише в одному Івано-Франківську ледь не кожних кілька днів тижня мерією встановлюється пам'ятна дошка або одразу декілька на честь сучасних борців за незалежність на фронтах війни. На честь окремих героїв в Україні перейменовують вулиці, населені пункти або присвоюють їх імена навчальним закладам. Водночас зауважимо, що меморіальна дошка – це найбільш незахищений нині твір мистецтва. Власне до них увага лише під конкретні дати чи державні урочистості [69].

За таких обставин, стає актуальною популяризації інформації про локації з такими об'єктами за рахунок інтерактивних карт, коротких відеороликів у рейтингових соцмережах про тих, кому вони присвячені або серія шкільних подкастів. Сам подкаст є в цім випадку доволі актуальним форматом в сучасній молодіжній культурі. Окрім того, що це буде ще один спосіб залучати дітей до популяризації Локальної історії, це також і привід для того, щоб школа мала можливість співпрацювати зі ЗМІ та громадськістю [76, с. 23-25].

Саме через серію шкільних подкастів в рамках гурткової роботи можна було б проговорити як роль полку УСС в Першій світовій війні, так і дати конкретну оцінку постаті Сеня Горука. Правда перед тим, як відтворити тему в подкасті, слід провести попередню підготовку з пошуком джерел як текстових, так і візуальних, обрати локацію та музичний супровід. Вагомо також обрати і кількість учнів, які будуть записувати, озвучувати та монтувати подкаст. Окремо слід обрати формат – відео чи аудіо. Тривалість такого подкасту немає бути довшою, аніж 8 – 10 хв. Звісно, що в умовах економії часу та зорового зосередження на більш вагомих справах, люди все більше обирають аудіо. Поряд з цим, учні можуть зробити обидві версії подкасту для того, щоб продемонструвати його як на уроках історії, так і на позакласному занятті. В якісь мірі подкасти є короткими новелами або оповіданнями, де потрібно зберігати подібну до прозових творів напругу та інтерес читача (в нашій випадку – слухача). В підсумках цього подкасту можна буде виділити роль УСС і досліджуваного нами діяча у визвольній боротьбі українців за власну державу в 1917 – 1923 рр. [76, с. 29].

Окрім того, що подкаст є форматом, який стає все більш популярним, слід також враховувати і його цільову аудиторію. Якщо ми є орієнтовані суто на внутрішній класний проєкт для уроку історії чи в рамках гурткового заняття, то такий подкаст не буде передбачений для поширення. Якщо ж подкаст було якісно записано, оформлено та враховано оптимальний хронометраж, його попередньо можна завантажити на рейтингові платформи на кшталт YouTube, Google Podcasts, Apple Podcasts, SoundCloud або Spotify. Також, окремі фрагменти подкасту можна буде поширити в рейтингових соцмережах (Facebook, Instagram, Telegram, TikTok) [76, с. 27]. У випадку успішного завантаження, великого числа вподобань, поширень, позитивних коментарів та побажань, цикл таких подкастів можна сформувати як за класом (наприклад 10-й), так і за конкретним історичним періодом (визвольні змагання 1917 – 1923, Галичина до 1914-го року, Перша світова війна, Міжвоєнний період на Заході України, українізація в УРСР і її наслідки і т. д.).

Загалом, якщо ми з учнями в рамках гурткової роботи плануємо проводити заходи з меморіалізації, то кейс Сеня Горука є одним із кращих. Окрім того, що в наших дітях формується креативне та критичне мислення, вони також формуються як свідомі громадяни. В рамках пам'яткоохоронної діяльності розвиток такої теми дасть додатковий стимул для пошани місцевої історії жителями громади, розширить їх кругозір та дасть нові можливості для співпраці молоді і влади. Власне написання звернень до голів місцевих ОТГ, ініціювання петицій та створення креативних проєктів спільно з творчими професіоналами дасть дітям можливість відчувати себе частиною цієї громади. В подальшому краєзнавчий гурток матиме змогу оформити на себе шефство над меморіальною дошкою. Мова йде як про прибирання об'єкту від сміття та бруду, так і про проведення на постійні основі заходів поблизу нього з просвітньою та виховною метою [24, с. 164 – 165].

Правда якщо подкасти є тою платформою, яка дозволить учням розвинути себе як спікерів та ораторів, то ще одною можливістю для популяризації історії в громаді є соціальні мережи. Власне попит на локальну історію зріс ще задовго до появи випусків «Локальної історії». Однак в наш час, найбільш запитуваним контентом в соцмережах опісля розважального та політичного є саме історичний. Саме історія виявилась тією зброєю, яка активно протидія фейкам та маніпуляціям ворожої пропаганди.

Тому в межах героїко-патріотичного виховання можна як для вищезгаданих тем з уроків історії, так і на заняттях позакласного гуртка створити одразу три різні блоги. Кожен із трьох блогів створює команда на 3 – 5 учнів, де кожен з них буде відповідати за аватар блогу, короткі відеоролики, графічне наповнення, тексти для публікацій, хештеги та ін. Якщо ж наприклад тема стосуватиметься УСС, то учні можуть створити такі блоги в Instagram або в Threads, X (колишній Twitter) про Сеня Горука, Гриця Коссака та Степана Шухевича. Якщо серед команд буде виключно жіноча, то це може бути блог про Олену Степанів або Софію Галечко. По завершенню роботи над блогами, можна провести конкурс по найкращому оформленню і наповненню [81].

Що власне собою представлятиме такий блог? В першу чергу це буде наповнення тими фотографіями, які напряду стосуватимуться діяча. З окремих фотографій, кінохроніки чи листівок можна було б сформувати і короткі відео. При наявності ресурсів та сценарію, учні можуть проводити історичні реконструкції подій, проводити соціологічні опитування в коментарях під публікаціями і т. д. Для конкурсу на уроці чи на гуртковому занятті учні покажуть цей блог як спробу комунікації з суспільством в соцмережах. У випадку успішної реалізації блогу як за наповненням, так і за статистикою відвідувань, можна з часом перейти і до більш ширших кроків.

Окрім того, що учні зможуть перетворити цей блог на щось більше, ніж навчальний проєкт, вони також можуть звернутись за допомогою та порадами до тих, в кого уже був успішний досвід. До прикладу, про досвід взаємодії з TikTok, порадами щодо ведення блогу в соцмережах та створенням популярного контенту можна було б поговорити з випускником магістратури (2023) за спеціальності 013.03 середня освіта (історія) нашого факультету Павлом Котом. Завдяки його діяльності в TikTok в 2021 – 2023 рр. він став одним із найбільш помітних істориків у цій соціальній мережі. В 2021 р. його досвід боротьби з російськими фейками став частиною матеріалу видання «Детектор-медіа» під назвою ««Школярі» проти імперії». З врахування теми нашого дослідження і пошуків її апробації на уроках історії ми можемо використати відео П. Кота, де він спростовує російські міфи на кшталт «Чи справді Ленін придумав Україну?» або «Чи справді австрійський генштаб вигдавав Україну?» [65].

Стосовно останнього згаданого маніпулятивного гасла росіян, то наші учні можуть створити мем (жартівливу картинку) на цю тему. Взявши за основу фотографію Сеня Горука на фоні карти фронту зразка 1915 р., можна долучити до неї діалогові вікна, де покласти жартівливі фрази: «Сиджу в Мукачеві і вигадую державу для генштабу», «А зараз я вам покажу звідки готувався напад...», «Ще не придумав Україну», «А Ленін точно придумав Наддніпрянщину?», «А не підкажете де знаходиться Генштаб?» і т. д.

Як зазначають Л. Гуцало і О. Горпинич, при правильному використанні та створенні мемів і карикатур, в учнях можна підсилити інтерес до вивчення історії України, покращити запам'ятовування дат, імен і фактів, мотивувати учнів до критичного аналізу історичних матеріалів. Також, професійне освоєння вчителем технології створення мемів як самостійно, так і з учнями засвідчить про його професіоналізм як педагога [22, с. 18].

Можливо, що через ті ж самі меми можна знайомити учнів з провідними постатями Легіону УСС. Окрім того, що на уроках історії ми можемо пропонувати їм скласти відповідність між мемом та персоналією (в ході перевірки домашнього завдання), слід попередньо розповісти про кожну з них при показі мультимедійної презентації. Додатковим матеріалом, який може якісно привернути увагу учнів до біографій видатних діячів з Легіону УСС може стати цикл відеороликів від ЛМР під назвою «100 років ЗУНР». Серед них окремих ролик було присвячено постаті Сеня Горука [67].

Відеоматеріали на уроках історії та у позакласній освіті є напевне найкращим візуальним засобом для вивчення історії. В умовах того, що учні все більше та більше часу проводять у соцмережах, саме відеоролики є чудовою мотивацією і засобом для вивчення історії. Так, зараз не є популярними відео, які довші за 3 – 5 хвилин через бажання користувача зекономити час. Оскільки на монтаж таких роликів людського фактору стає все менше, то вдале поєднання тексту, музики та відео через соцмережі може стати тим засобом, який мотивуватиме учнів. Особливо якщо через компоненти ІІІ нам вдасться оживити мем про того ж Сеня Горука, то його можна було б використати як в ході уроків на тему Першої світової війни, так і під час позакласних заходів по вшануванню пам'яті діяча [71, с. 25].

Працюю з ІІІ, можна також спробувати відтворити і голос діяча. Для цього будуть доречною робота з додатком Vidnoz AI. В нім є функція по створенню відео, де можна було б здійснити реконструкцію боїв за гору Лисоня (1916), період перебування Сеня Горука в полоні (1916 – 1917), його участь у створенні УГА (1918 – 1919) і т. д. [82].

В межах героїко-патріотичного виховання дуже корисними для роботи є квести та вікторини. Їх можна провести як в ході уроку, так і під час гурткового заняття або позакласного заходу. Окрім звичних тестів на кшталт «На скільки ти добре знаєш...» або настільної гри про Коломию чи Івано-Франківськ, можна зіграти у ребуси за принципом мови Єрмака. Після початку повномасштабного російського вторгнення так назвали повідомлення у формі різних емоцій без тексту на офіційному Telegram-каналі очільника Офісу Президента України Андрія Єрмака [64].

Нашу ж гру можна було б назвати або «Розшифруй повідомлення» чи наприклад «Передай для штабу». В цій грі учні у формі кількох емоцій (смайликів) повинні будуть написати коротке повідомлення як про Сеня Горука, так і про будь-кого іншого з Легіону/полку УСС. До прикладу, смайликами вусатого чоловіка, солдата та сокола учень або учениця може зашифрувати досліджуваного нами діяча. Інформацію про битву на Маківці можна подати в комбінації гора – український прапор – мечі вверх. Період лікування в Мукачеві весною – влітку 1915 р. можна було б зашифрувати у формі емодзі замок, лікарня та солдат/офіцер.

Слід зауважити, що емодзі часто відображають емоційний стан як людини, яка пише вам повідомлення, так і передати те, що ви не можете сказати текстом. Саме через емодзі читач того чи іншого повідомлення через асоціації більше аналізує побачений вміст. Також, емодзі допомагають зменшити напругу в інформаційних повідомленнях і в контексті новинної стрічки є засобом, який нейтралізує сприйняття інформації [77, с. 13].

Де можна використати такі зашифровані послання? Окрім уроків та гурткових занять, такі повідомлення можна залишати у вищезгаданому блозі про Сеня Горука. Окрім того, що вони можуть бути частиною квесту або гри на кмітливість, це також гарна можливість перевірити рівень взаємодії між учнями. Тут вони можуть як в групі, так і кожен окремо намагатись розшифрувати ваші повідомлення безпосередньо в чаті чи в блозі. Також, через емодзі ви можете бачити і емоційний стан учнів перед проведенням уроку.

Окрім реконструкцій портрету, голосу чи короткого відео з досліджуваним нами діячем, найбільш творчі учні можуть як для уроку, так і для гурткових занять підготувати і музику. Саме через те, що поміщена в журналі «Снятин» пісня «Гаразд, Горук» не є досі покладена на музику, наші учні можуть це виправити. Особливо це може бути актуальним для тих, хто має музичний дар і може підібрати ноти під таку пісню для гри на гітарі. Саме гра на гітарі є одним із тих засобів, які зближують колектив у походах чи в інших неформальних ситуаціях [84, с. 14].

Як засіб пісенної культури, оживлена така пісня нашими учнями може стати чудовим засобом у героїко-патріотичнім вихованні та вийти за рамки звичайного гуртка. Як і писалось вище, за допомогою цифрових інструментів та можливостей соцмереж, ми спільно з учнями можемо стати частиною успішних проєктів по контрпропаганді та ефективно піднімати патріотичний дух серед населення. Саме пісня є тим чинником, який відіграє свою вагому роль у формуванні національної свідомості, історичної пам'яті та готовності до захисту кордонів України. Тому й не дивно, що стрілецькі пісні в добу Першої світової війни та визвольних змагань [44, с. 10].

Чи варто обмежуватись лише піснею про Горука? Звісно, що ні. В межах вивчення теми Першої світової війни ми можемо провести урок-історичний екскурс під назвою «Стрілецька ватра». В ході нього учні можуть скласти пісенники «Пісні Українських січових стрільців», де і включити вищезгадану пісню. Водночас при аналізі «Червоної Калини» учні можуть порівняти як найбільш ранні версії та сучасні інтерпретації, включно з версією соліста гурту «Бумбокс» Андрія Хливнюка за 2022 р. За типом такий урок буде уроком нових умінь та навичок. Цінність такого уроку буде полягати в тому, щоб учні саме через пісенний контент глибше засвоїли значення української мови у військовій культурі. Саме мова є тією зброєю, яка є одним із складників сучасної інформаційної війни. Окрім цього, укладаючи свій співаник (або сучасними словами плейлист – О. С.), ми також формуємо в дітях якісні героїко-патріотичні смаки в національній культурі та історії [78, с. 48-49].

Якщо ж ми говоримо про позакласну роботу і особливо героїко-патріотичний напрямок, то його важко уявити без музеєфікації досліджуваної постаті. В нашій випадку це діяч, який досі немає окремого музею, експозиції чи меморіальної кімнати. Звісно, що якби помешкання Горука в Снятині не було приватним помешканням, то його б давно зробили музеєм на честь героя. З іншого боку, при оформленні музейної експозиції, потрібно попередньо сформулювати її концепт і знайти місце в ній для нашого діяча. Це може бути як сторінка Першої світової війни в історії міста, села чи всієї області, так і австро-угорський період чи доба визвольних змагань 1917 – 1923 рр. Окрім цього, ми також плануємо для музею його фонд, зовнішнє оздоблення експозицій, їх інформаційний супровід, забезпечуємо його кадрами для функціонування, протипожежною сигналізацією, розробляємо для нього сторінку у соцмережах і формуємо графік його роботи для відвідувачів [73, с. 117].

Що ж собою представлятиме музейний куток, який буде присвячено саме Сеню Горуку і вшануванню його пам'яті? По-перше, це копії та оригінали (листівки) з його фотографіями, особисті документи та копії нагород, які він отримав за час боїв на фронтах Першої світової війни. По-друге, експозицію по герою можна оформити так, щоб вона була актуальна з сьогоденною повномасштабною війною. У випадку якщо б вдалось знайти дальніх родичів Горука серед сучасних фронтовиків, то окремий стенд можна було б присвятити і їм. В такий спосіб б вдалось передати тяглість поколінь у боротьбі за українську незалежність та збереження національної держави. По-третє, не менш вагомим буде і зворотній зв'язок з відвідувачами. Окрім того, що наприкінці чи під час екскурсії учні як екскурсоводи можуть проводити з ними цікаві квести та опитування, вони також можуть залишати свої відгуки в книзі чи на сторінках музею в соцмережах.

Чому власне потрібні такі музеї? На наш погляд, без формування музейного простору з героїко-патріотичним вихованням та демонстрацією тягlosti боротьби за незалежність з Москвою, учні часто не можуть сповна розуміти ціну свободи, збереження мови, релігії і української культури.

Отже ми бачимо, що героїко-патріотичне виховання в школі може мати місце як на уроках історії, так і в позаурочний час. Гурткова робота на данім етапі є вагомим і ефективним компонентом у формуванні наших учнів як громадян, свідомих українців і всебічно розвинених молодих людей. Ми як вчителі повинні стимулювати та направляти до досягнення високих результатів наших вихованців по будь-якому з напрямків у позакласній роботі. Це важливо як для того, щоб сформувати в них лідерів, так і тих, хто в будь-якій роботі залишатиметься корисним, ефективним та результативним в майбутньому.

У випадку кейса Сеня Горука ми бачимо, що вивчення такої героїчної і водночас трагічної постаті є доволі методом героїко-патріотичного виховання. Він вдало поєднує в собі локальну історію, особистісний приклад героя та патріот і звісно ж дає широкі можливості для роботи з різним корпусом джерел. Життя діяча завжди було сповнене прикладів громадянської української позиції, готовності до формування національної державності, завжди бути відповідальним за свій колектив. Для учнів в ході уроків та позакласної гурткової роботи важливо побачити, що історичні діячі не є абстрактними постатями. Це насамперед люди з реального середовища, яке їм таким же близьким, як і їх шкільне та домашнє. В такий спосіб патріотичні ідеали не будуть хрестоматійними, а й доступними для розуміння будь-ким. Також, вони будуть переконливими та виконуватимуть свої ролі належним чином.

Робота над життєписом Сеня Горука спершу починається на уроці і уже в позакласній виховній роботі стає справжнім захопленням. Ця діяльність природнім шляхом вміє інтегрувати різні види діяльності, в тому числі працю з архівними документами, музейними експонатами, створенням шкільних проєктів, кінострічок документального чи художнього характеру, графічних реконструкцій, краєзнавчих мандрівок і експедицій. В рамках героїко-патріотичного виховання такі постаті ще більше зацікавлюють учнів, бо вони є частиною військової історії нації. На прикладі трагічної долі Сеня Горука учні будуть формувати власні критичні погляди, замислюватись глибше над сенсом життя і шукати себе в обороні України перед російською агресією.

ВИСНОВКИ

В рамках проведеного дослідження життєпису журналіста, громадського політичного діяча, сотника УСС, отамана УГА Сень Горук (1873 – 1920) вдалось досягти наступних висновків. По-перше, було з'ясовано, що ця постать є знаковою і добре відомою в Галичині зразка першої третини ХХ ст. Основні процеси становлення Сень Горук як особистості в юні роки відбулись на Покутті – спершу у ріднім Снятині, а згодом в Коломиї. В період навчання у Львівським університеті він змінив свої погляди та переконання – замість спроби стати священником, майбутній курінний УСС перевівся з теологічного на філософський факультет Львівського університету. Військову справу він пізнав ще під час служби у крайовій обороні (ландвері) в 1896 – 1899 рр. Паралельно до служби, С. Горук продовжував навчання у Львівському університеті, який закінчив в 1903 р.

Констатуємо, що С. Горук сформував себе як політик та журналіст з чіткими християнськими, громадянськими і що головне – чіткими героїко-патріотичними поглядами. Починаючи з початку 1900-х рр. він мав змогу працювати помічником редактора, а невдовзі і редактором газети «Руслан» (1907–1914), яка була друкованим органом Християнської-суспільної партії. Як член головної управи пожежно-руханкового товариства «Сокіл», досліджуваний нами діяч встиг провадити надпотужну просвітницьку, видавничу та пропагандистську роботу. За його сприяння товариство стало провідним пожежно-руханковим рухом на Галичині і було завжди конкурентно спроможним на противагу січовому руху. Окрім того, що Сень Горук мав змогу протистояти критикам у відкритих дискусіях, на доказ своїх переконань він ніколи не соромився публікувати свої погляди у пресі.

В побуті це був крайній педант, який зберігав невтомність, вимогливість до підлеглих, любив впорядковувати будь-яку справу і водночас по-батьківськи ставився до ввірених йому людей. Можливо він таким був і тому, що за життята у шлюбі з Стефанією Гузар-Горук, власних дітей Сень так і не мав.

Сень Горук в серпні 1914 р. став одним із перших командирів в складі Легіону Українських січових стрільців. Окрім того, що він отримав під командування 5-ту сотню, яка переважно складалась з покутян, протягом другої половини серпня того ж року діяч вів активну рекрутингову кампанію на Станіславщині. Попри те, що до Легіону він був готовий долучити декілька тисяч добровольців з Покуття та Опілля, в кінцевому результаті їх було долучено по мінімуму через пропольські настрої окремих офіцерів у корпусі Петера фон Гофмана. Поряд з цим, це не стало перешкодою для Сень Горука, який зміг виконати свою місію та успішно боровся з російськими окупантами на Львівщині та в обороні Карпат на прикордонні з сучасною Закарпатською областю взимку 1914 – 1915 рр. Водночас з'ясовано, що через хронічні хвороби та інші обставин, Сень Горук не був безпосереднім учасником боїв за гору Маківка 29 квітня – 4 травня 1915 р.

Доведено, що діяч зміг активно брати участь в боях свого Легіону (із серпня 1915 року – 1-го полку УСС) на півдні Тернопільщини в 1915 – 1916 рр. За свої заслуги на фронті його в 1916 р. було підвищено у званні до гауптмана (сотника) та було нагороджено Хрестом «За військові заслуги» 3-го класу з військовою відзнакою. В подальшому Сень Горук проявить не малу відвагу в боях за гору Лисоня, де і потрапить в полон 30 вересня 1916 р. До вересня 1918 р. він перебував у полоні в м. Симбірськ разом з кількома десятками інших полонених українських старшин австро-угорської армії. Звідти він повернувся уже вдівцем, адже узаконені ним у березні 1916 р. відносини з Стефанією Гузар завершилися фатально через її смертельне отруєння в липні 1917 р.

Не сформувавши сімейного щастя, відважний отаман був змушений повністю присвятити головній цілі свого земного життя – вільній і незалежній Україні. Ставши одним із авторів підготовки до Листопадового чину 1 листопада 1918 р., Сень Горук спільно з Дмитром Вітовським вписали себе в історію як творці української революції в Галичині. Саме в боях з польськими окупантами Сень Горук відкрив себе як шеф штабу НКГА, як комбриг 3-ї Бережанської бригади УГА і як начальник відділу кадрів цієї ж армії.

Було констатовано, що вимушений перехід в 1920 р. на бік більшовиків галицької армії відзначився і в долі Сеня Горука. Так, він зберіг свою попередню посаду, став симпатиком боротьбистів, але опісля переходу двох бригад ЧУГА на бік військ армії УНР та Польщі, його одразу ж було заарештовано та відправлено в підмосковний концтабір Кожухов. Отамана не врятував ані високий авторитет серед військових, ані особисте заступництво її командарма Василя Порайка. Будучи етапованим з під Москви на Соловки, баржа з арештантами, яка вирушила з Архангельська вибухнула посеред Білого моря 10 липня 1920 р. Тоді ж завершився і земний шлях відважного покутянина Сеня Горука, який був вимушеним пасажиром підірваного більшовиками судна.

Так, на його честь є вулиці в Снятині та Коломиї, меморіальна дошка на рідній хаті в Снятині. Водночас, можна погодитись з думкою В. Янкеля, що пам'ятника борцю за українську незалежність в Снятині досі нема. Слова, які були сказані в 2013-му році є актуальними і в 2025-му. Монумент цьому непересічному діячу так і не з'явився. Можливо ситуація довкола цієї проблеми зміниться опісля війни і української перемоги зокрема.

В ході нашої дипломної роботи було проаналізовано образи українських історичних постатей у вітчизняних підручниках. З'ясовано, що переважна більшість постатей є загальновідомими, користуються популярністю серед учнів і подекуди вони є героями карикатур, мемів чи жартівливих відео. Це є глобальним трендом, який стає все популярнішим у соцмережах. Найбільш впізнаваними постатями є рівноапостольний князь Володимир Великий, його син Ярослав Мудрий, гетьман Богдан Хмельницький, гетьман Іван Виговський, гетьман Іван Мазепа, поет та художник Тарас Шевченко, історик Михайло Грушевський, політик Степан Бандера та ін. З іншого боку, постатям, які служили в Легіоні/1-му полку УСС в підручниках приділена вкрай незначна увага (Г. Коссак, О. Степанів та ін.). Водночас ми бачимо, що для формування постаті Сеня Горука потрібно не стандартний підручник, а саме спеціалізований – краєзнавчий. Підручники такого штибу стають все актуальніші через попит на кореляцію минулого і сучасного у житті Покуття.

Образ Сень Горук є вкрай знаковим для того, щоб його вивчати як на уроках історії в школі, так і в позакласній гуртковій роботі. В межах уроків цей діяч є радше одним із тих, хто творив зародки українського війська в 1914-му, був співавтором Листопадового Чину 1 листопада 1918 р. у Львові та одним із творців УГА. Водночас при опрацюванні його біографії в позакласній гуртковій роботі, перед нашими учнями відкривається широкий діапазон для краєзнавчих досліджень. Окрім того, що вони можуть писати конкурсні роботи, записувати подкасти, знімати пізнавальні ролики і шукати раніше невідомі факти чи артефакти з життя діяча, вони можуть шукати ефективні можливості для закріплення результатів своєї праці в громаді. Це можуть бути як нові пам'ятні дошки на честь нього в Коломиї чи у Львові, так і створення інформаційних стендів, ініціювання зведення пам'ятника на честь Сень Горук в Снятині і т.д.

Кожна із проаналізованих методичних можливостей учнів для уроків історії та позакласної гурткової роботи – це чудові засоби для героїко-патріотичного виховання. Ми погоджуємось з думкою В. Великочия про необхідність формування необхідних умов для такої виховної роботи шляхом інвестицій в Покуття як туристичний регіон. Без попередніх вкладень в освіту, культуру та економічний сектор краю, ефективна робота з молоддю буде можливою лише на особистім ентузіазмі вчителя. Водночас ми бачимо, що потенціал вивчення постаті героя Першої світової війни, визвольних змагань та жертви червоних репресій, ким і був Сень Горук не є обмеженим.

Цілком можливо, що за рахунок пропонованих нами методів ми зможемо як привчити дітей до любові до краєзнавства, так і виховати в них свідомих патріотів та громадян. В умовах повномасштабної агресії автору як діючому офіцеру Збройних сил України важливо, щоб окрім нас, як захисників держави, в учнів завжди були і хороші приклади з історичного минулого. Таким гідним минулим був і Сень Горук, чий чин ще буде вшановано музеєм, пам'ятником, новими батальними сценами у фільмах, картинах художників, згадано в учнівських подкастах та увінчано на стендах про видатних земляків. Завжди пам'ятаймо про героїв минулого, щоб ніколи не забули героїв теперішніх!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Архівні матеріали

Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України)

1. ЦДІАЛ України. Ф. 385. Горук Сень – отаман УСС. Оп. 1. Спр. 1. Свідоства про народження, навчання, вінчання, членські книжки та ін. особисті документи. 76 арк.
2. ЦДІАЛ України. Ф. 385. Горук Сень – отаман УСС. Оп. 1. Спр. 19. Листи та поштові листівки від Глібовицького С., Глушкевичів: Андрія, Євгена і Зенона та Гоїва І. 25 арк.

ІІ. Щоденники та спогади

3. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. Нью-Йорк : Українська видавнича кооператива «Червона Калина», 1974. 325 с.
4. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Нью-Йорк : Червона Калина, 1960. 467 с.
5. Черемшина М. Новели; Посвяти Василеві Стефанику; Ранні твори; Переклади; Літературно-критичні виступи; Спогади; Автобіографія; Листи / Вступ, стаття, упоряд. й приміт. О. В. Мишанича; ред. тому В. М. Русанівський. К. : Наук. думка, 1987. 448 с.

ІІІ. Газетна періодика

6. Вернули з полону. *Народна Часопись*, 1918. № 198. С. 2 – 3.
7. Вшанування пам'яті от. С. Горука. *Діло*, 16 червня 1936. № 132. С. 5.
8. Гайдучок С. Ні для зиску, ані для слави. *Український Сокіл. Часопис Союзу Українського Сокільства за кордоном*. Прага, 1935. Жовтень–листопад. – Чис. 8–9 (14–15). С. 1.
9. Дзіковський В. Різдвяні свята УСС. 1914 р. *Діло*, 14 січня 1917. С. 3.
10. Королько А. Стежинами членів «Покутської Трійці». *Снятинська вежа*, 5 липня 2018. № 27. С. 7.
11. Новинки. *Українська думка*, 6 жовтня 1920. № 1. С. 4.

12. Паліїв Д. Листопадові спомини. *Українські Вісти*, 23 листопада 1937. № 47. С. 2.

13. Z przeszłości miasta Śniatyna. Opowiedział Fr. Ksawery Mroczko. *Gazeta Polska*. №10. 2 lutego 1899. S. 1 – 2.

IV. Література (статті та монографії)

14. Арсенич П. Галичани – жертви більшовицького режиму. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. 72 с.

15. Батуріна С. "Герої" та "антигерої": персоналії української історії у російських та польських шкільних підручниках. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2017. Вип. 27. С. 104 – 118.

16. Башкір О. І., Друганова О. М., Зеленська Л. Д. Історико-педагогічне дослідження: теорія, методологія, технологія : монографія / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Київ : Інтерсервіс, 2025. 149 с.

17. Бойда А. Чат-GPT, Remini та TikTok: переваги і недоліки для вивчення історії в школі. *Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянознавства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Запоріжжя, 20 березня 2025 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. С. 19 – 25.

18. Буткалюк Г. В. Аналіз впливу шкільного підручника з історії на формування гендерної ідентичності учнів старшої школи. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 34. С. 29–36.

19. Вакулик С. Репрезентація жіноцтва у сучасних підручниках з історії. *Методика навчання географії та історії: сучасні виклики та практичний досвід: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 10 квітня 2025 р.) – Дніпро: Середняк. Т. К., 2025. С. 80 – 83.

20. Великочий В. Покуття. Ескізи з Пограниччя. Вид. 2-е, доповнене і перероблене. Івано-Франківськ : Територія друку, 2024. 190 с.

21. Гурак І. Ф. «Молода Україна»: студентство в суспільно-політичному житті Галичини (60-ті рр. XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ: видавництво ПП Третяк І. Я., 2007. 280 с.
22. Гуцало Л. В., Горпинич О. Карикатури і меми на уроках історії під час вивчення першої світової війни 1914-1918 рр. *Матеріали Третього всеукраїнського науково-методичного семінару «Методика використання історичних джерел в процесі підготовки і написання наукових робіт здобувачами вищої освіти»: Збірник наукових праць*. Вип. 2. 2023. С. 15–19.
23. Дмитренко С. І. Основні вимоги до підготовки на написання науково-дослідницьких учнівських робіт МАН (Мала академія наук). *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2011. № 4. С. 98–102.
24. Єфімова А. Меморіальні дошки та формування міської ідентичності в західноукраїнському регіоні наприкінці XX – початку XXI століття. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Культурологія*. 2015. Вип. 16. С. 158 – 166.
25. Іващенко В. Ю. Куликов В. О. Викладання історії у школі: на шляху до толерантності. Контентаналіз підручників з історії України. *Методичний вісник історичного факультету* № 10. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 73 – 85.
26. Іщенко О. Савченко О. Як написати статтю у “Вікіпедію”. *Енциклопедичний вісник України*, 2023. № 15. С. 77 – 86.
27. Казаков Г., Точиліна І. Використання Chat GPT у викладанні історії в закладах середньої освіти : погляд вчителя. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. № 1(7). С. 42–51.
28. Кобута С. Постать Івана Виговського у шкільних підручниках з історії України. *Молодь і ринок*. 2025. № 7–8 (239–240). С. 153–158.
29. Королько А. Греко-католицьке духовенство в громадському і національно-культурному житті Покуття в кінці XIX – на початку XX ст. та формування світогляду о. Миколая Чарнецького / Гол. ред. Р.А. Горбань. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ*

«Добрий Пастир»: Збірник наукових праць. Івано-Франківськ : Івано-Франківський богословський ун-т, 2014. С. 10–31.

30. Королько А. Гуйванюк М. Особистісне становлення та формування світогляду Сеня Горука. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. Чернівці: Чернівецький університет, 2022. № 1 (55). С. 34–41

31. Королько А. Російська окупація Покуття в роки Першої світової війни (1914–1917 рр.). *Питання історії України*. 2012. Т. 15. С. 24–32.

32. Лазарович М. Лазарович Н. Українські січові стрільці у фронтових умовах другої половини 1914 – початку 1915 року. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. Вип. 19. Ч. 1. С. 225–236.

33. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль: Джура, 2005. 590 с.

34. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. Львів: Каменяр, 1991. 200 с.

35. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів: Інститут українознавства НАНУ; видавнича фірма «Олір», 1995. 368 с.

36. Литвиновська Ю. Висвітлення релігійного життя України в освіті: як підручники формують історичну пам'ять. *Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Запоріжжя, 20 березня 2025 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. С. 137 – 143.

37. Найдюк Р. Буковина в житті Осипа Букшованого (1890 – 1937). *XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: тези доповідей* (Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р.). Чернівці: Технодрук, 2025. С. 159 – 161.

38. Науменко К. Сень і Стефанія. *Наше життя*, 1999. № 11. С. 1–5.

39. Науменко К. Славний син Снятиничин отаман Сень Горук. Миколаїв: ПП. «Ощипок М. М. », 2013. 56 с.

40. Пасічник Н. С. Український національний рух середини ХХ ст. у сучасних шкільних підручниках з історії. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 6(34). С. 593-611.
41. Попович С. Отаман Сень Горук: Розповідь про славного командира Українських Січових Стрільців. *Дзвін*. 2006. № 2. С. 87–104.
42. Попович С. Отаман Сень Горук: Розповідь про славного командира Українських Січових Стрільців. *Дзвін*. 2006. № 3. С. 77–90.
43. Рябий М. Березовий Хрест. *Вінницький край*. 2008. № 2. С. 49–104.
44. Сідлярчук С. Отаман Семен Горук. *Снятин*, 1972. Ч. 7. С. 14 – 16.
45. Сіреджук П.С. Галицька Гуцульщина у Великій війні 1914 – 1918 рр. Косів: Писаний Камінь, 2016. 536 с.
46. Теміров Б. Постать Степана Бандери на сторінках шкільних підручників з історії. *Історичні і політологічні дослідження*. 2020. № 1 (66). С. 86–96.
47. Тищик Б. Новосядло І. Українські січові стрільці – зародок національних збройних сил новітнього часу (до 105-річчя утворення легіону українських січових стрільців). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 51–66.
48. Українські Січові Стрільці: галицькі воїни Архистратига Михаїла Упоряд. Святослав Липовецький. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2010. 96 с.
49. Фенич В. Образ Карпатської України та Августина Волошина на сторінках сучасних шкільних підручників з історії і загальних наративів з історії України та Європи. *Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Історія* / редкол.: Ю. В. Данилець (головний редактор) та ін. Ужгород: Говерла, 2024. Вип. 2 (51). С. 88–111.
50. Rutkowski E. Die k.k. Ukrainische Legion 1914–1918. *Österreichische militärhistorische Forschungen*. 9/10 Heft. 2009. 400 s.

V. Енциклопедична і довідкова література

51. Бажанський М. Краса Снятинщини: Ріки, потоки, ліси, луки, сади, міста і села та висока матеріальна і духовна культура їхніх жителів: Гаслова енциклопедія. Детройт, 1982. 272 с.
52. Бажанський М. Вічно житимуть...Постаті від зарання історії, аж до найновіших часів: Біограф. словник. Детройт, 1984. 525 с.
53. Бажанський М. Творчий динамізм патріотизму моїх земляків: Від перших проявів організованих суспільних гуртків, церковних братств, ремісничих цехів – аж до «Січей», «Соколів», «Просвіт», «Рідних Шкіл» та бойових формацій і політичних партій: Гаслова енциклопедія. Детройт, 1983. 260 с.
54. Гуцал П. Горук Сень (Семен) Васильович. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004. Т. 1 : А – Й. С. 453.
55. Лазарович М. Горук Семен (Сень) Васильович. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія : До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 1: А–Ж. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2018. Т. 1. С. 460–461.
56. Науменко К. Горук Сень. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-31523> (дата звернення – 13.09.2025).
57. Сіреджук П. Січові Стрільці і Старшини Снятинщини і Заболотівщини. Бібліографічний довідник. Львів : Галич-Прес, 2024. 208 с.
58. Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Wyższego Gimnazyum w Kołomyi za rok szkolny 1893. Kołomyja, 1893. 108 s.

VI. Матеріали електронних ЗМІ

59. Августдорф: від однієї з найбільших німецьких колоній Галичини до вулиці-пустки (документальний фільм). YouTube-канал Суспільне Івано-

Франківськ, 25 січня 2025. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q3hiTKiOOiI> (дата звернення – 13.09.2025).

60. Барсукова О. "Якщо боєць не може рекомендувати підрозділ своїм близьким – це поганий підрозділ": 13 думок військових про людиноцентричність. *Українська Правда*, 4 листопада 2025. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/13-lyudinocentrichnih-viyskovih-na-foto-sergiya-korovaynogo-311250/> (дата звернення – 14.11.2025).

61. Гончарова К. Олександр Гаврик: «Сила Вікіпедії в тому, що її може редагувати кожен. Але в цьому і її слабкість». *Детектор Медіа*, 31 липня 2019. URL: <https://ms.detector.media/onlain-media/post/23267/2019-07-31-oleksandr-gavryk-syla-vikipedii-v-tomu-shcho-ii-mozhe-redaguvaty-kozhen-ale-v-tsomu-i-ii-slabkist/> (дата звернення – 29.09.2025).

62. Демух Т. "На уроках могли би клепати FPV-дрони", – чи потрібно починати підготовку до війська із середньої школи? Інтерв'ю з начальником рекрутингу 1-го корпусу НГУ Азов. *ЦН*, 15 жовтня 2025. URL: <https://censor.net/ua/b3579788> (дата звернення – 19.10.2025).

63. Дудар С. «Якщо цієї ночі ми не візьмемо Львів, то завтра візьмуть його поляки»: 103-тя річниця Листопадового чину. *Дивись-Info*, 1 листопада 2021. URL: <https://dyvys.info/2021/11/01/yakshho-tsiyeyi-nochi-my-ne-vizmemo-lviv-to-zavtra-vizmut-jogo-polyaky-103-tya-richnytsya-lystopadovogo-chynu/> (дата звернення – 13.09.2025).

64. Журавльов Є. Патрон "потішився" за клавіатуру у любителя ребусів Єрмака, а той запропонував псу різдвяний ковпак. *Ділова Столиця*, 26 грудня 2022. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/patron-potishivsy-za-klaviaturu-u-lyubitelya-rebusiv-yermaka-a-toy-poobicyav-podaruvati-psu-rizdvyaniy-kovpak-foto-26122022-471679> (дата звернення – 13. 11. 2025).

65. Мельниченко А. «Школярі» проти імперії. *Детектор медіа*, 30 травня 2021. URL: <https://detector.media/withoutsection/article/188593/2021-05-30-shkolyari-proty-imperii/> (дата звернення – 30. 10. 2025).

66. Оцифровано архів світлин УСС, який зберігається у США. *Збруч*, 18 березня 2025. URL: <https://zbruc.eu/node/120947> (дата звернення – 29.09.2025).

67. Сень Горук: 100 років ЗУНР. Офіційний канал Львівської міської ради, 17 жовтня 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2AfjexfkzHg> (дата звернення – 29. 10. 2025).

68. Сова А. «Ні для зиску, ані для слави», або Степан Гайдучок про Семена Горука. *Фотографії Старого Львова*, 16 липня 2021. URL: <https://photo-lviv.in.ua/ni-dlia-zysku-ani-dlia-slavy-abo-stepan-hayduchok-pro-semena-horuka/> (дата звернення – 13.09.2025).

69. Як встановити меморіальну дошку на честь загиблого захисника? Інструкція від «Міста і річки». *Місто і річка*, 10 січня 2025. URL: <https://mistorichka.media/korysne/yak-vstanovyty-memorialnu-doshku-na-chest-zahybloho-zakhysnyka-instruktsiia-vid-mista-i-richky/> (дата звернення – 12.03.2025 р.).

70. Янкель В. Злети і трагедія Семена Горука. *Дзеркало Тижня*, 6 вересня 2013. URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/zleti-i-tragediya-semena-goruka-.html> (дата звернення – 13.09.2025).

VII. Підручники і посібники

71. Біла С. Мазурчак Л. Сторітелінг при вивченні історії у закладах загальної та фахової передвищої як освіти: навчально-методичний посібник. Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024. 26 с.

72. Власов В. С. Історія України (профільний рівень) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2018. 304 с.

73. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. К.; Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. 240 с.

VII. Дисертаційні дослідження

74. Лехнюк Р. О. Українські консервативні середовища в Галичині у першій чверті XX століття: національно-політичний аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 «Історія України». Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2018. 301 с.

VIII. Кваліфікаційні роботи

75. Сергієнко О. М. Методика вивчення теми «Національно-визвольний рух. Шістдесятництво» на уроках історії України 11-го класу в закладах загальної середньої освіти : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 014 "Середня освіта (Історія)" / наук. керівник Ф. Г. Турченко. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 69 с.

76. Ситнікова А. М. Подкасти про історію в українському інфопросторі: особливості створення та просування: кваліфікаційна робота бакалавра спеціальності 061 "Журналістика" / наук. керівник О. В. Усманова. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. 51 с.

77. Христіч В. А. Візуальні елементи сторінки локального медіа в Instagram :кваліфікаційна робота бакалавра спеціальності 061 "Журналістика" / наук. керівник Т. А. Рогова. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 61 с.

IX. Методичні матеріали та рекомендації

78. «За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ!» (матеріали до навчально-виховних занять) / упорядкування Н. Уманців, Я. Козленко, С. Худецької, В. Островського. Вид. 2-ге, зі змін. та доп. Івано-Франківськ: ІФОППО, 2024. 196 с.

79. Основні вимоги до написання, оформлення та представлення учнівських науково-дослідницьких робіт. КЗ ЛОР "Обласний науковий ліцей", 15 лютого 2021. URL: <http://dpl.drohobych.net/osnovni-vimogi-do-napisannya-oformlennya-ta-predstavlennya-uchnivskikh-naukovo-doslidnitskikh-robit/> (дата звернення – 11. 11. 2025).

80. Прокопчук В. Учнівська науково-дослідницька робота: написання і захист: метод. рек. / ХОІППО; ХОЦТК [та ін.]. Хмельницький: Мельник А. 2006. С. 12-15.

81. Рицик Ю. Вправа «Сторінка в соціальній мережі» для використання на уроці історії. *Medialiteracy*, 6 червня 2022. URL: <https://medialiteracy.org.ua/vprava-storinka-v-sotsialnij-merezhi-dlya-vykorystannya-na-urotsi-istoriyi/> (дата звернення – 9. 10. 2025).

82. Юрченко О. Вчитель керує, III генерує: 10 блискучих ідей для III на уроках. *Освіторія*, 22 вересня 2024. URL: <https://osvitoria.media/experience/vchytel-keruye-shi-generuye-10-blyskuchyh-idej-dlya-shi-na-urokah/> (дата звернення – 12. 11. 2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Имперія Австрійська. Imperium Austriae Королевство Галиція. Regnum Galiciae. Число: 118. Nr.: 118.		Округ: Sniatyn Circulus: Епархія: Stanislaopolitana. Dioecesis: Приход: Sniatyn Parochia:	
СВІДОЦТВО КРЕЩЕННЯ. TESTIMONIUM BAPTISMI.			
Отъ уряда приходского гр. к. Ex parte officii parochialis r. gr. cath. S. Michaelis Sniatyn.			
павѣстно творится, щ. въ книгахъ метрикахъ. тойже Церквѣ, Том III стр. 254. са слѣдующее: notum testatumque fit, in libris metricalibus hujus Ecclesiae Tom III pag. 254. sequentia:			
Годъ, мѣсяцъ и день рожденія, крещенія и миропомазанія. Annus, mensis et dies nativitatis, baptismi et confirmationis	Число, Дома Nr. Domus	И М Я Nomen	Родители и состояніе Parentes et conditio
Рокъ Божій Тысячъ осьмьсотъ Die 12 ^a Septembris Anno Domini Millesimo octingen- tesimo septimo gesimo tertio 1873/	323/4	Simeon Anna Rybak	Basiliius Goruk filius Joannis et Helenae natae Anna uxor Kulczynska Petrus Grybowski filius Deme civis Sniatyn in vice et Annae Sniatyn natae Kerty miul - mtr.
Baptizavit et confirmavit Stanislaus Hamlicewicz parochus loci			
Которое свѣдоцтво собственною рукою подписанъ и печатью церковною приходскою ствержаю: Quas te timoniales manu propria subscribo et sigillo Ecclesiali parochialis munio:			
Sniatyn днѣ 23. Augusti Р. Б. 1887. A. D.			
P. L. 1886. (Testimonium Baptismi)			

Свідоцтво про хрещення Сеня Горука (12.09.1873 – 16.07.1920), яке було видане 23 серпня 1887 р. в Снятині. Джерело – ЦДІАЛ. Ф. 315. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

Додаток Б

*Хата Сеня Горука в Снятині, вул. Горука 20. Осінь 2024 р. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=Q3hiTKiOOiI&t=8s>*

*Меморіальна таблиця на рідній хаті діяча в Снятині по вулиці Горука 20. URL:
[https://uk.wikipedia.org/wiki/Горук_Семен_Васильович#/media/Файл:Сень_Горук_\(таблиця\).jpg](https://uk.wikipedia.org/wiki/Горук_Семен_Васильович#/media/Файл:Сень_Горук_(таблиця).jpg)*

Додаток В

Вхід у двір будинку № 7 по вул. Оссолінських (нині Стефаника) у Львові, де жив Сень Горук в 1900-1910-х рр. Джерело – приватний архів автора.

Додаток Г

Річник II.
Жовтень-листопад
1935.

P. TPRed. Petro Zlenko
Praha XII., Šumavská 16

Число 8-9 (14)
Прага.

УКРАЇНСЬКИЙ СОКІЛ

ЧАСОПИС СОЮЗУ УКРАЇНСЬКОГО СОКІЛЬСТВА ЗА КОРДОНОМ

Гакстен.

Ні для зиску, ані для слави.

Минають літа, проходять роки, залишаються лише на шляху сліди колеса історії, що поволі, але безупинно, простувє вперед. Лише під тягаром більших подій воно залишає глибший слід, який ніщо не може стерти протягом соток чи може й тисяч років. І відтискує це коло з об'єктивною безсторонністю добрі і лихі вчинки та свідомі, чи несвідомі помилки тих, що спричинились до історичних подій.

Наше Сокільство має також за собою частину пройденного шляху. І ми можемо на його слідах прочитати багато світлих сторінок. На одній з них написано: „Ні для зиску, ані для слави“. Безмежна любов до Батьківщини, вірність національній ідеї персоніфікуються в особі не втомного, скромного сокільського працівника Семена Горука. Це той, хто як голова організаційного відділу Сокола-Батька перед Світовою війною віддав тисячі сокільських гнізд десятком найкращих, повних життєвої сили років свого життя. Це той, хто як отаман Українських Січових Стрільців йшов все вперед і вів за собою всіх враз на полі бою до ліпшого майбутнього власної нації.

Скромний і спокійний, з лагідною усмішкою,

але завше з енергійним виразом обличчя і з очима, з яких світилась віра та любов, Горук захоплював своїм творчим ентузіазмом всіх молодих і старих і всім указував в щоденній праці шлях до національного ідеалу, дороговказом на якому все було „Ні для зиску, ані для слави“ для себе особисто, лише на добро Батьківщини.

Побр. СЕМЕН ГОРУК.

Був Горук і творцем першого листопаду 1918 р. у Львові. На поклик Батьківщини став він до бою лише за її власні інтереси. Але надто велику руйну принесла Рідному Краєві Світова війна, а ще більшим був тягар подій 1918-20 рр. Слово „приказ“ характеризувало не лише Семена Горука як воєнка, але й всіх його підлеглих. Жахливі умови боротьби кінця 1919 р. завинили тому, що був даний невідповідний приказ і Семен Горук більше вже не повернувся в наші сокільські ряди.

Вже 15 літ минає як вивезли росіяни отамана Горука на північ Московії, туди, звідки українці не повертаються. Загинув не з власної вини.

Віддав Горук все, що мав Батьківщині і залишив велику духову спадщину Рідному Сокільству. То, чим він лише жив, — живе, розвивається й жадна ворожа сила його не переможе.

Др. мед. Зоя Плітасова.

Значіння змагань.

Ще й тепер досить часто можна почути розмови про шкідливість змагань. Це спонукало мене висловити пару наступних думок. Розглянемо спочатку вплив змагань на психічний стан людини.

Помилковим є погляд, що від перемоги характер людини псується: гордує іншими, себе переопіює, слабких зневажає. Справжнє почуття перемоги дає людині самовпевненість, силу й охоту до дальшої праці та рішучість.

Ми, як і кожна поневолена нація, мало маємо певності у власні сили, надто боягузливі та не шануємо самих себе. Все це треба рішуче викоринити шляхом руханкових та спортових змагань.

Який же вплив мають змагання на фізичний стан людини?

Для того щоб змагання не нищили здоров'я, потрібно тренуватись систематично, без перерв; треба займатись руханкою від дитячих літ, щоб м'язи були належно розвинуті, щоб дихання було завше правильне,

щоб серце пристосувалося до більшої виконності, щоб нервова система надмірно не напружувалась. Тоді не може бути після змагань жадних несприятливих наслідків, крім почуття приємної втоми.

У всякій праці фізичній і душевній мусить бути певна межа. Не можна переобтяжувати свій організм, бо надмірна втома впливає негативно на дальшу працю. Втоmlена людина фізично і морально ніколи не зможе перемогти людину, повну сил і енергії. Тому лише ті можуть приймати участь в змаганнях, які мають добре здоров'я, головне серце і легені; які систематично працюють підготовлені до виконання тяжких завдань.

Особливо рахую змагання корисними для нашого жіноцтва, яке все ще стоїть на нищому ступні в руханці і спорті, ніж чоловіки. Та це не тому, що жінки не мають здібностей, сили, чи зручності до руханкових вправ. Але пояснюється це поперше інертністю жінок, тим, що вони менше вправляють і тому не розвинули ще всіх своїх здібностей. А за друге тому, що жінки

Публікація Степана Гайдучка «Ні для зиску, ані для слави», опублікована у часописі Союзу українського сокільства за кордоном «Український Сокіл». Прага, жовтень–листопад 1935 р., число 8–9 (14–15). URL: <https://photo-lviv.in.ua/ni-dlia-zysku-ani-dlia-slavy-abo-stepan-hayduchok-pro-semena-horuka/>

Додаток Г

Сотня УСС під командуванням Сень Горука, вересень/жовтень 1914. Горук сидить по центру. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Горук_Семен_Васильович

Старшини Українських січових стрільців. У першому ряді зліва направо – 8-й: Іван Боберський, 9-й: Сень Горук, 10-й: Степан Шухевич, 11-й: Дмитро Вітовський, 1915. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Горук_Семен_Васильович

Фото курінного С. Горука за 1916 р. верхи на коні. URL:
<https://ukrpohliad.org/blogs/sen-goruk-zhurnalist-otaman-legionu-uss-ta-uga-major-150-rokiv-tomu.html>

План-конспект з предмета «Історія України»

Дата-

Клас-10

Тема: «Західноукраїнська Народна Республіка»

Мета:

Навчальна:

- з'ясувати що визначало державотворчу діяльність Української Національної. /інформаційно-логічна, аксіологічна, просторова
- аналізувати як розгорталася та які результати мала українсько-польська війна/інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна
- розглянути яким було становище на інших українських землях, що входили до складу Австро-Угорщини/ інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна

Розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі колективних обговорень, роботи в групах, інтерактивних ігор, робіт з картою) /логічна, аксіологічна, просторова, хронологічна
- розвивати хронологічну компетентність (на основі усних відповідей на знання та розуміння дат(хронології), повторення раніше засвоєних дат;) /хронологічна
- формувати вміння характеризувати та порівнювати історичні постаті; / аксіологічна
- розвивати увагу, пам'ять, мислення, вміння висловлювати власну думку, аналізувати та робити висновки (за допомогою мозкового штурму, вправ); /логічна
- розвивати вміння учнів правдиво і кваліфіковано аналізувати історичні події на основі даних джерел; /логічна
- розвивати вміння роботи з картою/просторова

Виховна:

- виховувати почуття поваги до історії / аксіологічна, хронологічна, особиста, просторова, логічна
- виховувати мужність, хоробрість на користь держави; /громадянська, особиста, аксіологічна

- виховувати повагу дітей до історичних пам'яток (документи); */громадянська, особиста*
- виховувати вміння працювати в колективі (командна робота під час завдань на уроці) */комунікативна, логічна*
- виховувати розумове бачення історії (на основі плакатів, брошур) */ аксіологічна, особиста*
- формувати критичне мислення на основі роботи з документами */ логічна*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей */ комунікативна, логічна*

Тип уроку: комбінований

Обладнання: підручник, зошит, карти

Основні дати:

18 жовтня 1918 р. Створення Національної Ради (Львів)

13 листопада 1918 р. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР)

Листопад 1918 р. Захоплення румунами Чернівців, поляками Лемківщини, Посяння, Холмщини, Підляшшя

21 листопада 1918 р. Захоплення польськими військами Львова

22 січня 1919 р. Проголошення Акта злуки УНР і ЗУНР (Київ)

Липень 1919 р. Захоплення польськими військами Східної Галичини

Основні терміни: «Листопадовий зрив», Українська Національна Рада, Державний секретаріат, УГА, Акт злуки, Чортківська офензива.

Основні історичні постаті: Сень Горук, Є. Петрушевич, Д. Вітовський, К. Левицький, М. Омелянович-Павленко, Ю.Галлер, О. Попович

План уроку

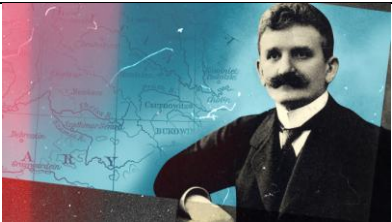
1. Що визначало державотворчу діяльність Української Національної Ради
2. Як розгорталася та які результати мала українсько-польська війна
3. Яким було становище на інших українських землях, що входили до складу Австро-Угорщини

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв.	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.		
7 хв.	II. Перевірка домашнього завдання		Робота в парах. Схарактеризуйте одним реченням історичних діячів відповідно до їхньої ролі в подіях Української революції в січні – липні 1919 р.: С. Петлюра, В. Винниченко, Є. Петрушевич, С. Остапенко, О. Удовиченко, В. Антонов-Овсієнко, А. Денікін. Письмова робота Заповніть таблицю «Внутрішня політика Директорії УНР» за напрямками: соціально-економічна політика, організація оборони, збереження єдності держави, національне питання. (Здобутки та втрати) Усна робота Назвіть дати: Проголошення Акта злуки УНР та ЗУНР, Початок повстання проти гетьманського уряду, проголошеного Директорією УНР, Переїзд Директорії УНР до	

			Кам'янця-Подільська До якої межі просунулася Червона армія територією України на середину березня 1919 р.? Які території були підконтрольні Директорії в липні 1919 р.? Схарактеризуйте здобутки та прорахунки політики Директорії УНР протягом першої половини 1919 р. Доберіть 3–4 аргументи на підтвердження слушності думки: «Директорія УНР: у вогні війни та політичного протиборства».	
3 хв.	III. Мотиваційний етап		Робота з картою Розгляньте карту 1. Визначте терени Української держави, які були задекларовані Українською Національною Радою 19 жовтня 1918 р., вказуючи назви історичних земель України. 2. Порівняйте терени з фактичними кордонами ЗУНР. З'ясуйте, що стало на заваді створенню держави в задекларованих 19 жовтня межах. 3. Що визначало внутрішньо- та зовнішньополітичне життя	логічна просторова
2 хв.	IV. Актуалізаційний	Метод «Мозкова атака»	1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? 2. Які характерні риси цієї епохи? 3. Які умови розвитку культури в даний	хронологічна логічна

	етап		період?	аксіологічна
20 хв.	V. Етап вивчення нового матеріалу	1. 9 листопада Українська Національна Рада утворила уряд – Тимчасовий державний секретаріат. Очолив його лідер найвпливовішої на той час Національно-демократичної партії Кость Левицький /інформаційна, хронологічна, аксіологічна Дмитро Вітовський (1887–1919) Воював у складі легіону УСС. Голова Українського військового генерального комісаріату, який здійснив переможне Листопадове повстання 1918 р. у Львові («Листопадовий зрив») і передав владу в Галичині Українській Національній Раді. Секретар (міністр) військових справ ЗУНР./інформаційна, хронологічна, аксіологічна Євген Петрушевич (1863–1940) Депутат австрійського парламенту та Галицького сейму. Лідер визвольних змагань у Західній Україні. Обраний президентом УНРади (обіймав цю посаду до 9 червня 1919 р.). 9 червня 1919 р. призначений диктатором ЗО	Коли Національна Рада утворила Тимчасовий державний секретаріат? Хто його очолив? Хто такий Дмитро Вітовський? Робота з джерелами Прокоментуйте події (або явища), про які йдеться у фрагментах джерел. «По місту ходили українські військові патрулі. Ця переміна була великою несподіванкою для всіх львів'ян без різниці у національності й віросповіданні... Хто такий Євген Петрушевич, його діяльність?	<i>Хронологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i>

		(Західної області) УНР. /аксіологічна, інформаційна, хронологічна Керівництво ЗУНР послідовно заявляло про своє рішення «перестати існувати як окрема держава й злитися в одну велику державу з Українською Народною Республікою». Урочиста церемонія підписання Акта злуки відбулася 22 січня 1919 р. на Софійському майдані у присутності десятків тисяч людей. УНР і ЗУНР об'єднувалися в єдину соборну Українську Народну Республіку. Є. Петрушевич увійшов до складу Директорії./ Інформаційна, хронологічна, аксіологічна Робота з документом Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії» від 13 листопада 1918 р. зазначав: «Держава, проголошена на підставі права самовизначення народів Українською Національною Радою у Львові 19 жовтня 1918 р., охоплює весь	 Коли відбувся Акт злуки? Чи можна вважати Акт Злуки реальним об'єднанням двох держав? Чому? Що символізувала церемонія Акту Злуки для українського народу? Чим відрізнялася ЗУНР від УНР? Робота з документом Прочитавши документ, розкажіть про державу на західноукраїнських землях за планом: 1. Яку назву мала держава, коли її утворено? 2. У яких межах визначено кордони? 3. Який державницький статус задекларовано? 4. Хто представляв народ, яку виборчу систему впроваджували?	Хронологічна Інформаційна Логічна Логічна Логічна Інформаційна Хронологічна Логічна Просторова Аксіологічна
--	--	--	---	---

		<i>простір колишньої...</i> 2. - Уже перші збройні сутички з польськими військами змусили уряд ЗУНР подбати про створення власної армії. Основою її став полк Українських січових стрільців. Завдяки загальній мобілізації в лавах Української Галицької армії (УГА) опинилося близько 100 тис. осіб. <i>/інформаційна, хронологічна</i> - За сприяння С. Петлюри УГА очолив наддніпрянський генерал Михайло Омелянович-Павленко. <i>/аксіологічна, інформаційна</i> - Переломний момент настав, коли у квітні 1919 р. проти УГА виступив 60-тисячний корпус на чолі з Юзефом Галлером, сформований у Франції з польських військовополонених. <i>/інформаційна, аксіологічна, хронологічна</i> 9 червня Українська Національна Рада наділила президента ЗУНР повноваженнями диктатора. Є. Петрушевич призначив нового керманіча УГА – наддніпрянського генерала Олександра Грекова. Ці червневі тижні стали періодом останнього	5. Якими мали бути герб і прапор держави за «Тимчасовим основним законом» від 13 листопада 1918 р.? Уявіть, що ви є радником уряду ЗУНР – які кроки ви б запропонували для збереження державності? Створіть короткий лозунг, який би міг використовувати уряд ЗУНР для мобілізації населення. Хто такий Михайло Омелянович-Павленко? Хто такий Юзеф Галлер? Які терени ЗУНР захопила Польща на середину листопада 1918 р.; узимку 1918–1919 рр.; на початку червня 1919 р.?	<i>Логічна</i> <i>Логічна</i> <i>аксіологічна</i> <i>аксіологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Інформаційна</i>
--	--	--	---	---

		відчайдушного наступу УГА, відомого під назвою Чортківської офензиви/ <i>інформаційна, хронологічна, аксіологічна, просторова</i> • На Паризькій мирній конференції, де вирішувалася доля Європи після Першої світової війни, Польща заручилася підтримкою Франції і отримала право на тимчасову окупацію Східної Галичини/ <i>інформаційна</i> 3. • Буковина. На Конституанті у Львові 18 жовтня 1918 р. були присутні 22 буковинські делегати. Повернувшись до Чернівців, вони створили Крайовий комітет на чолі з відомим громадським діячем Омелянном Поповичем /<i>інформаційна, аксіологічна, хронологічна</i> • Територія Хотинщини (Північної Бессарабії, що від 1812 р. перебувала у складі Росії) з лютого до початку листопада 1918 р. була під австрійською окупацією. Спроби уряду УНР, а потім Української Держави утвердити в Хотині свою адміністрацію виявилися марними. На початку листопада Бессарабію окупували румунські війська. / <i>інформаційна,</i>	Гра«Історичний ланцюг». Правила гри. Перший гравець називає дату, термін, ім'я, історичний факт, пов'язані з вивченою темою. Другий гравець має спочатку повторити те, що сказав його попередник, а потім додати своє слово. Наступний гравець робить так само. За помилку або довгу паузу учень/учениця вибуває з гри. Перемагає гравець, що залишиться останнім. Що було спільного, а що відмінного в долі Буковини, Закарпаття та Галичини? Чому українці Буковини виступали проти приєднання краю до Румунії? Де розташована Хотинщина?	<i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Логічна</i> <i>Просторова</i> <i>Хронологічна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Аксіологічна</i>
--	--	---	--	---

		<i>хронологічна</i> • Закарпаття. На основі рішень Сен-Жерменського договору 1919 р. і Тріанонського договору 1920 р. Закарпатська Україна увійшла до складу Чехо-Словаччини./ <i>інформаційна, хронологічна</i> Отаман Сень Горук (13.09.1873- літо 1920) Найвідоміший січовий стрілець Снятинщини Семен Васильович Горук • (1905-1914), представник товариства «Сокіл», чл. проводів «Січі» та «Просвіти», бойовий офіцер, сотник, пізніше командир куреня, а з 5 листопада до 10 грудня 1918 р. – начальник штабу (Начальної булави) Начальної Команди УГА. Майже 2 роки (1916-1918 рр.) відбував російський полон / <i>інформаційна, хронологічна, аксіологічна</i> • Людиною він був чуйною та надійною, <i>завжди був готовий на самопожертву. Особливо близьким пан отаман був з письменником Марком Черемшиною, котрого знав ще з часів навчання в Коломийській гімназії./аксіологічна</i> • 24 квітня 1920 р. був арештований представниками	Коли Закарпаття було приєднане до Чехословаччини? Як називався найвідоміший діяч боротьби за автономію Закарпаття? Хто такий Сень Горук? Чим була зумовлена його діяльність ? Чи були його політичні ідеї реалістичними на тлі подій 1918–1919 років? Якими були його політичні орієнтири?	<i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Просторова</i>
--	--	--	--	--

		ВЧК в Києві та відправлений в Соловки, де загинув влітку 1920 р. під час підриву баржі з арештантами /аксіологічна, інформаційна, хронологічна	Вправа «Причини поразки» (робота в парах) Назвати 3 головні причини поразки ЗУНР.	
5 хв.	VI. Систематизація знань		Питання для дискусії та обговорень Чи є актуальними ідеї, за які боролися діячі ЗУНР, у сучасній Україні? Чи можна назвати ЗУНР справжньою демократією? Якби ЗУНР і УНР не об'єдналися, як би могли скластися подальші події?	Логічна Хронологічна Аксіологічна просторова
3 хв.	VII. Висновки	- Створення незалежної української держави на західноукраїнських землях, прагнення реалізувати право українців на самовизначення після розпаду Австро-Угорщини. /інформаційно-логічна, просторова, хронологічна - Війна почалась у листопаді 1918 року за контроль над Східною		

		Галичиною. Польські війська за підтримки Антанти витіснили українську армію. ЗУНР припинила існування, територію зайняла Польща./ інформаційно-логічна, хронологічна, аксіологічна • Буковина – окупована Румунією (листопад 1918); українські спроби зберегти край зазнали поразки. Закарпаття – спочатку були спроби об'єднання з УНР (Сеня Горук), але врешті край увійшов до Чехословаччини (1919). Хотинщина – відбулося повстання проти румунської окупації (січень 1919), яке було придушене / інформаційно-логічна, аксіологічна, хронологічна		
1 хв.	VIII. Домашнє завдання		Опрацювати параграф, Написати історичне есе на тему: « Чи могла ЗУНР зберегти незалежність? ». Скласти історичний портрет Сеня Горука.	